Ex. 2

TIDELAGSBROTTET

EN STRAFFRÄTTS-HISTORISK STUDIE

AV

JAN ERIC ALMQUIST

ANDRA OMARBETADE UPPLAGAN

LUND
C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

Utlåningsbiblioteket
Rättshistoria
Bearbetningar
(1 kartong)

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed, och inte på ett sätt som ger en bild av att licensgivaren stödjer ett specifikt användande.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

När det gäller verk av författare som avlidit för mer än 70 år sedan finns enligt svensk lag inte längre någon upphovsrätt. Sådana arbeten kan användas helt fritt och slutanvändarlicensen som annars skulle ha gällt för verk som tillhandahålls från juridikbok.se gäller inte sådana verk. Observera dock att det kan finnas flera rättigheter knutna till ett verk. Exempelvis kan medförfattare och illustratörer ha egna rättigheter till verket. I dessa fall kan verket vara upphovsrättsligt skyddat trots att upphovsrätten har upphört för en författare.

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f44eb

Ex. 2

STOCKHOLMS HÖGSKOLAS
JURIDISKA BIBLIOTEK

TIDELAGSBROTTET

EN STRAFFRÄTTS-HISTORISK STUDIE

AV

JAN ERIC ALMQUIST

ANDRA OMARBETADE UPPLAGAN

LUND
C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

165/51

LUND 1938
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
39926

Det är en gammal erkänd sanning, att rättens historia ej kan skrivas enbart på grundval av lagar och förordningar. Rättslivet är nämligen som bekant aldrig stillastående, utan bryter sig lätt nya banor oberoende av lagbuden, såvida dessa icke tillräckligt hastigt bringas i överensstämmelse med samhällsnyttans fordringar. Den bild, rättshistorikern erhåller av rättslivet genom ett studium av olika författningar, måste därför nästan alltid bliva skev. På sin höjd kan han konstatera, att rätten vid en viss tidpunkt efter all sannolikhet gestaltat sig på ett särskilt sätt. Värdet av en dylik ögonblicksbild är dock ganska problematiskt, då det gäller att skildra utvecklingen av olika rättsinstitut under en längre följd av år. Vid behandlingen av vår äldsta rätt blir denna metod visserligen ofta nödvändig med hänsyn till den kända bristen på urkundsmaterial, men i den mån undersökningen förlägges till nyare tid, börja källorna att flöda allt rikligare.

Vad särskilt den svenska straffrättens historia beträffar, är denna ännu i väsentliga delar ett obearbetat fält för forskningen.[1] En allmän översikt finnes emellertid att tillgå i professor WINROTHS rättshistoriska föreläsningar i straffrätt, vilka 1889 utkommit genom trycket. Betraktade såsom ett första försök äga dessa föreläsningar obestridligen sina förtjänster, men samtidigt måste konstateras, att arbetet numera icke håller måttet inför den moderna forskningens krav. En av anled-

[1] Sedan detta uttalande fällts i första upplagan av förevarande arbete (1926), har ett flertal nya straffrättshistoriska undersökningar sett dagen. Uttalandets fortsatta giltighet torde dock tills vidare ej kunna bestridas.

ningarne härtill är, att deras författare icke tagit vederbörlig hänsyn till rättspraxis, utan huvudsakligen nöjt sig med att angiva de olika rättsbudens föreskrifter. Denna i och för sig föga tilltalande metod är emellertid särskilt förkastlig, då det gäller straffrättens historia. Ifrågavarande rättsdisciplin har nämligen under större delen av sin tillvaro varit behärskad av den s. k. *avskräckningsteorien,* vilken hade till syfte att med strängast möjliga straffhotelser söka avhålla eller avskräcka allmänheten från brott. Denna teori hade bl. a. till följd, att straffbud från äldre mera barbariska tider bibehöllos osedvanligt länge i lagstiftningen, endast och allenast emedan vederbörande voro övertygade om, att ett ersättande av dessa sedan gammalt välkända straff med mildare sådana nödvändigt måste medföra en ökning av brottsligheten. Huvudsaken var emellertid, att det stränga straffhotet kvarstod i lagen och sålunda principiellt tillämpades vid underrätterna. Att straffet sedermera så gott som alltid mildrades i högre instans och sålunda sällan eller aldrig kom att verkställas, betydde för den härskande samtida uppfattningen vida mindre. Endast i undantagsfall lyckades oppositionen mot detta system göra sig hörd, såsom då 1642 års lagkommission klagade över tendensen att söka göra underrätternas domar illusoriska »och till idel apespel».[1]

Denna tendens var emellertid ingalunda, såsom man vore benägen att tro, ett utmärkande drag endast för landslagens tidevarv. Även sedan 1734 års lag trätt i kraft, påträffas nämligen ofta samma fenomen, vilket delvis förklaras av den omständigheten, att hovrätterna under 1700-talet erhållit uttrycklig leuterationsrätt, d. v. s. rätt att nedsätta och mildra straffen, efter som skäligt kunde prövas. Att de höga straffsatserna i trots härav vanligen länge bibehöllos i lagen, är däremot en

[1] Handlingar rörande 1642 års lagkommission, dess förutsättningar och verksamhet (ed. J. E. Almquist 1937), s. 122.

direkt följd av avskräckningsteoriens principer.[1] Vad leterationsrätten angår, har den säkerligen tillämpats i avsevärd omfattning, särskilt då det gällt grövre brott. Detta framgår delvis av ett riksrådsbetänkande[2] vid 1778 års riksdag, i vilket omtalas, att flera i Missgärningsbalken förekommande dödsstraff »aldrig gått i verkställighet», emedan de »städse av överdomstolarne blivit leutererade».

Med hänsyn till ovannämnda följder av avskräckningsteoriens tillämpning är det uppenbart, att den av professor WINROTH använda metoden att endast återgiva de olika lagarnes straffbud lätt bibringar läsaren den ofta oriktiga föreställningen, att dessa även bokstavligen tillämpats och verkställts åtminstone under större delen av respektive lagars giltighetstid. I den följande framställningen har jag därför bl. a. tagit till uppgift att med begagnande av tillgängligt källmaterial i detalj söka uppvisa den bristande överensstämmelsen mellan äldre strafflag och rättspraxis rörande ett visst brott[3], i syfte att där-

[1] Vid sidan av avskräckningsteorien fanns dock även ett religiöst moment, som i hög grad verkat hämmande på utvecklingen. Den nedärvda vördnaden för »Guds lag» har nämligen bevisligen i många fall hindrat vederbörande från att mildra sådana straff, som ansågos äga ett stöd i Moseböckernas föreskrifter. Jfr H. MUNKTELL: Mose lag och svensk rättsutveckling (Lychnos 1936).

[2] I hithörande del avtryckt hos KNUT OLIVECRONA: Om dödsstraffet (2 uppl. 1891), s. 41.

[3] Tyvärr har en av huvudkällorna för vår kunskap om tidelagsbrottet under 1600-talet och förra hälften av 1700-talet, nämligen Svea hovrätts kriminella resolutionsböcker, till större delen gått förlorad vid 1802 års brand. (Se härom E. MALMSTEN: Anteckningar om Svea hovrätts arkiv. Meddelanden från svenska riksarkivet 1914 [Ny följd I: 33—35] s. 117, 127 och 135, vilken författare dock felaktigt förmodat, att ifrågavarande serie tagit sin början först med år 1624.) Denna förlust ersättes dock i viss mån — om man bortser från det mera svåröverskådliga materialet i hovrättens skrivelser till landshövdingarne — av huvudsakligen tre olika prejudikatsamlingar: 1) »Promptuarium exemplorum in rebus criminalibus» i Svea hovrätts arkiv (RA), som under 1720-talet började uppläggas av A. BERGIUS; 2) ett av M. BECCHIUS-PALMCRANTZ utarbetat sammandrag av innehållet

med klargöra det oundgängliga behovet av specialundersökningar, innan ett nytt översiktligt arbete över hela straffrättens historia kan tänkas komma till stånd.

Begreppet *tidelag* (eller rättare tydelag; jfr det i svenska dialekter ännu förekommande uttrycket »ty sig» till någon = sluta sig till någon) betyder som bekant otukt med djur, i våra dagar efter utländsk förebild även kallat »bestialitet». En dylik handling var i äldsta tid icke belagd med straff och betraktades därför icke heller såsom något brott. Detta är förklaringen till att den äldsta götarätten, vilken återfinnes i östgötarnes lagbok [1], icke nämner något om tidelag. [2] Redan i

i nämnda resolutionsböcker för tiden 1618—85, vilket arbete sedermera möjligen av annan person kompletterats till och med 1691 (vol. 7, RA); 3) »Repertorium rerum criminalium universale», sen avskrift i UUB, sign. B 101 ö, innehållande 1,416 prejudikat från perioden 1614—89 mestadels ur meromnämnda resolutionsböcker och med sakregister, fördelat på 17 brottstyper. Dessutom må erinras om de hovrättsresolutioner från 1700-talets början, som finnas anförda i P. ABRAHAMSSONS och I. ARNELLS bekanta kommentarer till landslagen (1726) resp. stadslagen (1730), ävensom i J. A. FLINTBERGS Lagfarenhets-Bibliothek, D. 5 (1803). — Vad slutligen Göta hovrätt angår, finnes en prejudikatsamling i kriminella mål från 1700-talets förra hälft bevarad i LUB, De la Gardieska arkivet, Cod. II: 14.

[1] Jfr Å. HOLMBÄCK: Ätten och arvet (1919), s. 53.

[2] N. STJERNBERG har i andra uppl. av sin kommentar till strafflagen kap. 17—18 (1930), s. 80, sökt göra gällande, att bl. a. tidelag redan i förkristen germansk rätt varit föremål för ett strängt inskridande från samhällets sida. Detta skulle framgå därav, att enligt TACITUS (Germania, cap. 12) germanerna på hans tid bestraffat »corpore infames» med nedsänkning i träsk eller kärr, vilket dödssätt onekligen påminner om svealagarnas levandebegravning av tidelagare. Jfr K. VON AMIRA: Die germanischen Todesstrafen (1922), s. 192; R. HIS: Geschichte des deutschen Strafrechts bis zur Karolina (1928), s. 148. — R. HEMMER ställer sig i Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland 1926, s. 311 helt avvisande till denna hypotes. Han finner sålunda med rätta, att värdet av Tacitus' uppgift i fråga om svenska förhållanden är tvivelaktigt och anser för övrigt »alla skäl» tala för att straffbestämmelserna om tidelag i svensk rätt tillkommit genom kyrkligt inflytande. Samma ståndpunkt intager P. GÆDEKEN: Retsbrudet og Reaktionen derimod i gammeldansk og germansk Ret (Kbhn 1934),

den äldre Västgötalagen framträdde emellertid en i viss mån förändrad uppfattning till frågan. Tidelag var visserligen fortfarande icke föremål för några straffbestämmelser, men själva handlingen betecknades av lagen uttryckligen såsom »styggelseord».[1] Det är under sådana omständigheter troligt, att den förändrade uppfattningen i Västgötalagen stått i samband med ett direkt kyrkligt inflytande. Kyrkan hade ju satt såsom en av sina främsta uppgifter att höja det sedliga tillståndet hos barbarfolken. Det blir alltså nödvändigt att till en början företaga en undersökning av den kyrkliga rättens ställning till detta spörsmål.

Första gången den kristna kyrkan fann nödigt att taga ståndpunkt till frågan om tidelags bestraffande synes hava varit under senare hälften av 700-talet. I en förordning, utfärdad av Karl den store den 23 mars 789, ålades nämligen under hänvisning till ett föregående mötesbeslut i Ancyra biskopar och presbyterer att på alla sätt genom påläggande av stränga botgörelser söka hindra och tillintetgöra denna avskyvärda synd.[2]

---

s. 309, som avger det omdömet, att ifrågavarande hypotes går »udenfor Grænsen for det sandsynlige». En anslutning till Stjernbergs uppfattning förutsätter väl i första hand, att det kunde ledas i bevis, att med uttrycket »corpore infames» även åsyftats tidelagare. Ett sådant bevis har Stjernberg så mycket mindre presterat, som han istället själv egendomligt nog tycks ansluta sig till den numera gängse åsikten, att Tacitus i detta sammanhang blott talat om sådana, som övat otukt med annan person. Ej ens denna åsikt är f. ö. obestridd. Uttrycket har sålunda även tolkats såsom betydande självstympare (eg. de som vanärat kroppen). Härav torde framgå, att ett accepterande av hypotesen ej låter sig förena med ett modernt källkritiskt betraktelsesätt.

[1] VgL I, Retl. B. 5 kap., 3 §: 'Jag såg, att du tillfredsställde din lusta med ko eller sto, det är styggelseord, tre gånger sexton örtugars böter. Det skall man utsöka gentemot smädaren. Han kan icke neka.' (Jfr N. BECKMAN: Äldre västgötalagen, 1924, s. 56.)

[2] G. H. PERTZ: Monumenta Germaniæ historica, D. 1 (1835), s. 61: »In concilio Acironense inventum est in eos, qui cum quadrupedibus vel masculis contra naturam peccant, dura et districta penitentia. Quapropter

Samma synpunkter gå igen i en skrivelse från påven Alexander III till ärkebiskopen i Uppsala och hans lydbiskopar av den 9 september 1171.[1] Påven visade sig däri smärtsamt berörd av underrättelsen, att svåra synder, såsom barnamord och tidelag, grasserade bland svenskarne, och sedan han utförligt belyst det avskyvärda i dessa synder genom citat från kyrkofäderna, bestämde han bl. a., att tidelagare (cum jumentis coeuntes) skulle beläggas med en särskilt hård botgörelse. De, som gjort sig skyldiga till tidelag, skulle sålunda, såvida de icke voro alltför ålderstigna, sjuka eller obemedlade, vallfärda till Rom, på det att de i sitt anletes svett under den mödosamma vandringen skulle kunna undkomma den Högstes vrede och vinna hans barmhärtighet. Detta för vårt ämne synnerligen viktiga påvebrev bildar i själva verket utgångspunkten för det kyrkorättsliga straffanspråket gentemot tidelagare i Sverige. Första gången någon verkan av detta brev kommer till synes i den inhemska lagstiftningen är i äldre Västgötalagen, Giftermålsbalken kap. 8, där det om lägersmål inom förbudna led, barnamord och mord å släkting heter, att dylika brott skulle 'skriftas ur landet med brev till påven i Rom', hos vilken de brottslige skulle hämta brev och föra det tillbaka till biskopen, för att denne skulle se, vilken nåd de fått hos påven. Denna »nåd» bestod säkerligen i ett eller annat slag av botgöring. Om den brottslige begick »skriftebrott» eller m. a. o. underlät att fullgöra de av påven honom ålagda botövningarne, fick han böta tre mark till biskopen.[2] Det egendomliga, som genast faller i ögonen, är emellertid, att trots påvebrevets föreskrifter i detta hänseende tidelag icke finnes omnämnt bland de i nyssnämnda

episcopi et presbiteri, quibus judicium penitentiæ injunctum est, conentur omnimodis hoc malum a consuetudine prohibere vel abscidere.»

[1] Diplomatarium Suecanum, D. 1, s. 83. — Ang. dateringen, se K. B. WESTMAN: Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius den III:s (1915), s. 149.

[2] Jfr BECKMAN, a. a., s. 49.

lagrum uppräknade brotten, liksom ej heller på något motsvarande ställe i lagen. Detta kan bero på att lagtexten är ofullständig — straffbestämmelsen för den, som beskyllde annan för tidelag, pekar i viss mån i denna riktning — men troligare är, att västgötarne ännu så länge kraftigt reagerat mot kyrkans försök att stämpla tidelag såsom brott. Kyrkan brukade ju vanligen till en början gå till väga med den största varsamhet, då det gällde att införa rättsliga nyheter. Huru som helst fann biskop Brynolf i Skara det lämpligt att år 1281 stadga ett särskilt straff för den, som »syndade mot naturen» [1], nämligen nio marks böter till biskopen. Denna stadga är i hithörande avseende att betrakta såsom en förmedlande länk mellan den äldre och den yngre Västgötalagen. I den senare har nämligen kyrkan äntligen lyckats i sitt uppsått att införliva bestämmelsen om tidelag i ovannämnda påvebrev med den inhemska lagstiftningen. I Urbotamål kap. 3 uppräknas sålunda bl. a. tidelag [2] med sto eller ko såsom en vederstygglig gärning (firnæværk) och tillika bannlysningsmål (bannsmål [3]), och gärningsmannen ålades därvid uttryckligen att 'skrifta till Rom', d. v. s. hos påven söka avlösning från synden, och böta trenne gånger nio mark. Att märka är, att de i äldre Västgötalagen, Giftermålsbalken kap. 8, nämnda arterna av styggelseverk i den yngre lagen uppdelats på sådant sätt, att barnamord och mord å släkting fått kvarstå i Giftermålsbalken, under det att lägersmål i förbudna led sammanförts med tidelag i Urbotamål. [4]

[1] Denna beteckning inrymmer även tidelagsbrottet.

[2] Själva benämningen användes dock icke.

[3] Med *bannsmål* menades sådana brott, som in casu medfört eller kunnat medföra det större bannet (excommunicatio major). För dylika brott erlade den skyldige alltid särskilda böter till biskopen antingen för att undvika bannlysning eller för att lösa sig därifrån. Jfr W. SJÖGREN: De fornsvenska kyrkobalkarna (Tidskrift for Retsvidenskab 1904), s. 152 och 164; R. HEMMER: Studier rörande straffutmätningen i medeltida svensk rätt (1928), s. 356.

[4] Jfr f. ö. VgL II, KkB 52.

Medan götarättens stadganden om tidelag helt behärskades av det kyrkorättsliga straffanspråket, var förhållandet delvis ett annat i svearätten. Anledningen härtill är måhända, att svealagarne avspegla ett något yngre rättstillstånd. Att likväl även i Svealand det kyrkliga inflytandet varit avgörande vid bestämmandet av straff för tidelag, framgår av det betydelsefulla förhållandet, att samtliga föreskrifter härom i svearätten återfinnas i kyrkobalkarne. Det är nämligen känt, att i dessa balkar föreligger en reception av främmande rätt i så stor omfattning, att den kan betraktas såsom den mest betydande i den svenska rättshistorien.[1] Men trots detta kommo svealagarnes bestämmelser om tidelag att i olikhet mot götarätten utgöra en sammanslagning av världsliga och andliga synpunkter. Kyrkan ville som nämnt ogärna införa några nya principer, om den därigenom icke kunde undgå att stöta den rådande rättsuppfattningen. Istället sökte kyrkans män att på övertygelsens väg vinna den världsliga makten för sina idéer. Vid tiden för avfattandet av svealagarne i deras nu tillgängliga form hade också kyrkan lyckats i sin strävan att övertyga de världsliga representanterna om nödvändigheten att belägga tidelagsbrottet med strängast möjliga straff. Såsom förebilder kunde kyrkan hänvisa såväl till Mose lag som till kanonisk rätt, enligt vilka tidelag betraktades såsom dödssynd. Svårare var det att bestämma, vem som skulle uppträda såsom aktor i dylika mål. I den mån osedliga handlingar utgjorde förbrytelser i den äldre germanska rätten, bestraffades de nämligen enbart såsom kränkningar av enskild rätt med anledning av den skymf och vanheder, som därvid tillfogats en familj eller släkt.[2] Men vid tidelagsbrott förelåg icke någon dylik kränkning av familjerätten, varför behörig målsägare i målet saknades. För att

[1] SJÖGREN, a. a., s. 125.

[2] A. O. WINROTH: Rättshistoriska föreläsningar i straffrätt (1889), s. 281.

lösa denna konflikt blev det nödvändigt att tillskapa en fiktiv målsäganderätt på sådant sätt, att djurets ägare tillades befogenhet att under vissa förutsättningar taga den brottsliges liv. Ett särskilt viktigt moment var även spörsmålet, hur man skulle förfara med ifrågavarande djur. Mose lag [1] stadgade nämligen, att djuret skulle dräpas. Anledningen till denna bestämmelse, som säkerligen från början varit av rent religiös innebörd, blev emellertid under medeltiden föremål för kyrkofädernas funderingar. AUGUSTINUS fastslog slutligen lärosatsen, vilken sedermera upptogs i kanonisk rätt, att djurets dräpande ej berodde på att någon culpos handling förelegat från dess sida, utan på förhållandet, att minnet av handlingen härigenom bäst utplånades. [2] Denna princip kom av naturliga skäl att recipieras även i svensk rätt. [3]

Det äldsta stadgandet i svearätten om tidelag återfinnes otvivelaktigt i Dalalagen (Kyrkobalken 10). 'Nu har en man tidelag med något kreatur', heter det där, 'och hävdar det som kvinna. Blir han tagen på bar gärning, skall den mannen grävas ned levande i jord och jämte honom det kreatur, med vilket han syndade . . . Det skall målsäganden göra, som äger

---

[1] Tredje Mosebok kap. 20, v. 15—16. Jfr samma bok kap. 18, v. 23 samt andra Mosebok kap. 22, v. 19 och femte Mosebok kap. 27, v. 21. Lagen skiljer här mellan de fall, då man och kvinna göra sig skyldiga till tidelag.

[2] Jfr Decreti pars II, causa XV, quæstio I, cap. 3—4, där det bl. a. heter: »Non propter culpam, sed propter memoriam facti pecus occiditur, ad quod mulier accedit». Samma synpunkt återfinnes även i påven Alexander III:s ovannämnda skrivelse till Sverige 1171.

[3] I en uppsats i Naumanns tidskrift 1877, s. 234 ff., benämnd »Besynnerliga brottmålsprocesser, små kulturbilder från medeltiden», har G. BROOMÉ felaktigt gjort gällande, att bestämmelsen om djurets dödande vid tidelag skulle haft gemensamt ursprung med de särskilt i Frankrike under medeltiden ofta förekommande s. k. djurprocesserna. Jfr K. VON AMIRA: Thierstrafen und Thierprocesse (1891), s. 11—13.

kreaturet.'[1] Före döden hade dock tidelagaren rätt att erhålla avlösning för sin synd (inni þær script sina). Var han emellertid ej överbevisad om gärningen, fick han tillåtelse att värja sig med vittnen och tolvmannaed. Om bevisningen därvid utföll till den anklagades förmån, var han fri, men i motsatt fall måste han böta dels 12 mark, som treskiftes fördelades mellan konung, biskop och »alla män», dels ock nio mark till biskopen ensam, emedan brottet räknades till bannlysningsmålen. Dessutom ägde biskopen ålägga honom lämplig botgöring.

I Upplandslagen (Kyrkobalken 15: 8) återfinnas delvis samma bestämmelser, men de äro där närmare utvecklade och förete i stort sett ett modernare utseende. Det omtalas sålunda, att målsäganden, då han tagit en tidelagare på bar gärning, skulle låta fängsla denne och som fånge föra honom till tinget. En tolvmannanämnd fick i detta sammanhang i uppdrag att utreda sanningen i målet. Uttalade sig nämnden till förmån för den anklagade, måste målsäganden böta 40 mark, emedan han bundit och fängslat en oskyldig. Men om nämnden istället fällde tidelagaren, överlämnades det i målsägandens fria skön, huruvida han ville unna den brottslige livet eller själv verkställa det ordinarie straffet, vilket liksom i Dalalagen bestod däri, att tidelagaren jämte kreaturet begrovs levande. I förra fallet måste den brottslige under alla omständigheter böta sex mark, som treskiftes fördelades mellan biskopen, målsäganden och konungen. Om däremot den anklagade ej tagits på bar gärning av målsäganden, utan endast tillvitats ifrågavarande brott på grund av hörsägen, borde målsäganden infinna sig å tinget med tvenne vittnen i saken. Den anklagade ägde därvid värja sig med adertonmannaed. Utföll emellertid bevisningen till den anklagades nackdel, fick han böta sex mark på sätt ovan nämnts, och dessutom skulle biskopen lik-

[1] Jfr översättningen hos HOLMBÄCK-WESSÉN: Svenska landskapslagar, Ser. 2 (1936), Dalalagen, s. 8.

som i Dalalagen fastställa botgöring åt honom med hänsyn till hans brott. Såsom lämplig botgöring i dylika fall har tydligen en längre vallfart, väl i allmänhet till påven i Rom,[1] ansetts vara, ty Upplandslagen fortsätter omedelbart med följande ord: 'Nu är någon ålagd kyrkobot med vallfärd till utlandet, begäre han då brev av biskopen och erbjude lösen därför med två öre.' Ville biskopen i detta fall ej låta honom få brevet inom natt och år, skulle denne böta 40 mark till treskiftes mellan konungen, målsäganden och hundradet. Men om å andra sidan botgöraren ej inom samma tid ville erlägga den bestämda avgiften för brevet, ehuru biskopen erbjudit honom detsamma, skulle han å sin sida böta 40 mark, och i detta mål var biskopen rätt målsägande.

Västmannalagens ifrågavarande bestämmelser (Kyrkobalken 23) äro av mindre intresse, då de i stort sett hämtats från Upplandslagens nyss anförda stadganden.[2] Ett annat utseende erbjuda föreskrifterna i Södermannalagen (Kyrkobalken 15: 1), vilken i hithörande avseende intager den ojämförligt modernaste ståndpunkten bland landskapslagarne. Tidelagsbrottet har här genom kyrkligt inflytande fått en helt annan karaktär. Det var i gudomlighetens namn, som kyrkan framställde sitt anspråk på sedlighet, och förbrytelser däremot uppfattades av densamma närmast såsom religionsbrott. Härav följde emellertid, att dylika brott även i Sverige småningom upphörde att betraktas såsom förbrytelser mot enskild rätt, och denna utveckling understöddes på det kraftigaste av kyrkan, som alltmer började motsätta sig det tidigare tillämpade förfarandet att låta sedlighetsmålen avgöras genom förlikning

---

[1] Jfr ovan beträffande VgL.

[2] En mindre skiljaktighet bör måhända här anmärkas. Medan i Upplandslagen en person, som efter hörsägen anklagats för tidelag, ägde värja sig med aderton mans ed, anser Västmannalagen tolvmannaed vara tillräckligt.

med en mer eller mindre fiktiv målsägare.[1] I Södermannalagen hava dessa kanoniska rättsnormer äntligen vunnit fotfäste, såvitt angår ifrågavarande institut. Någon privat målsägare omtalas icke, och lika litet kunde gärningen alternativt försonas genom böter. Tidelagaren skulle alltså, vare sig han blivit tagen på bar gärning eller på annat sätt övertygad om brottet, genom offentlig myndighets försorg jämte kreaturet levande nedgrävas i jorden eller brännas. 'Ej må de liv njuta' heter det i lagen.

Betrakta vi svealagarnes samtliga hithörande bestämmelser ur straffsynpunkt, faller genast i ögonen det synnerligen svåra straff, som ådömdes tidelagare. Såväl i Mose lag som i kanonisk rätt talades endast om dödsstraff, och det är därför sannolikt, att skärpningen i straffet till levande begravning tillkommit på initiativ av de inhemska lagstiftarne, särskilt som detta kvalificerade dödsstraff för tidelag synes hava varit en egendomlighet för svensk rätt.[2] Att straffet till en början verkställdes av målsägaren innebär däremot intet märkligt under en tid, då straffprocessen endast utgjorde ett surrogat för självhämnden. Då de samhälleliga myndigheterna vid brott alltmera inskränkte rätten att själv utöva hämnd, föll det

[1] Jfr WINROTH, a. a., s. 287.

[2] I övriga länders lagstiftningar om tidelag talas antingen i anslutning till Mose lag endast om enkelt dödsstraff (se t. ex. Aelfreds lagar, före 901, kap. 31: »And se þe hæme mid nêtene, swelte he deâde», tryckta hos R. SCHMID: Die Gesetze der Angelsachsen, 1858, s. 62) eller om kastrering och landsförvisning (såsom t. ex. i västgotisk och norsk rätt, varom närmare W. E. WILDA: Strafrecht der Germanen, 1842, s. 858—59). Vad levande begravningen som kvalificerat dödsstraff angår, återfinnes den i de flesta kulturländernas lagar under medeltiden. Från början synes den hava varit ett speciellt straff för kvinnor, liksom hängning långt fram i tiden var ett speciellt straff för män. Det vanligaste tillvägagångssättet på kontinenten var, att delinkventen lades bunden i en på förhand grävd grav, varefter jorden skottades ned över honom och trampades fast. Beträffande övriga varianter av straffet se K. VON AMIRA: Die germanischen Todesstrafen (1922), s. 150 ff.

sig nämligen för dåtida uppfattning helt naturligt att medgiva den förorättade, som överraskat brottslingen i uppenbar svår gärning och fört honom fängslad inför tinget, att efter domen omedelbart taga dennes liv, allra helst som domen ursprungligen i dessa fall lytt å fredlöshet.[1] Svårare är att förstå, att målsägaren kunde hava något personligt intresse att väcka talan mot en tidelagare. Förklaringen härtill måste givetvis ligga i samtidens religiösa uppfattning, vilken genom inflytande från kyrkan bibragts den tron, att avkomma kunde alstras genom förbindelser mellan människor och djur.[2] Den, som icke beivrade tidelag, blev dessutom delaktig i själva brottet och åsamkade sig härigenom gudomens vrede. Emellertid synes av Upplandslagens bestämmelser, att denna religiösa uppfattning icke så starkt trängt igenom hos befolkningen. Tvärtom hade det tydligen ofta förekommit, att målsägaren istället velat »unna» den brottslige livet. Lagstiftaren måste därför träda emellan och lagfästa även detta fall genom alternativa föreskrifter om böter. I och med att samhället småningom övertog målsägarens funktion vid tidelag, bortföll denna valfrihet i fråga om straffet av sig själv. Södermannalagen, där samhället i fråga om tidelag redan övertagit straffanspråket, införde emellertid samtidigt ett annat alternativ, nämligen levande begravnings ersättande med bålet.[3] Initiativet härtill har förmodligen tagits av kyrkan, som sedan gammalt ägde en viss förkärlek för detta dödsstraff. Ytterst bottnade

[1] WINROTH, a. a., s. 19.

[2] Denna vantro synes i äldsta tid hava varit en gemensam företeelse hos medelhavsfolken. I de grekiska hjältesagorna omtalas ofta, att kvinnor födde vidunder, som voro till hälften djur och till hälften människor. Se härom t. ex. S. BOËTHIUS: Historisk läsning I, Forntiden (1902), s. 135.

[3] Ang. detta straff med dess olika varianter se närmare K. VON AMIRA: Die germanischen Todesstrafen, s. 158 ff. Det bör dock här anmärkas, att det från början förelegat en teknisk skillnad i fråga om tillvägagångssättet bakom de båda uttrycken *i båle* och *å båle*. Jfr L. LEVANDER: Brottsling och bödel (1933), s. 257 f.

emellertid detta straff i den mosaiska uppfattningen om eldens renande kraft. Inte för intet heter det i Mosebok III, 18, 23: »Du skall icke beblanda dig med något djur, så att du genom detta bliver oren.» [1]

I landskapslagarnes kyrkobalkar hade som nämnts den kyrkliga lagstiftningen i stort sett smidigt sökt anpassa sig efter den världsliga rättsuppfattningen. Då kyrkans makt med tiden alltmer växte, började emellertid de hierarkiska myndigheterna att avkasta masken. Genom nya föreskrifter, fastställda å stifts- och generalsynoder, avlägsnade sig sålunda den kyrkliga lagstiftningen alltmer från den inhemska rätten för att istället helt ansluta sig till kanonisk rättsåskådning. Hierarkien gjorde slutligen anspråk på full lagstiftningsrätt i andliga mål, till vilka bl. a. även religions- resp. sedlighetsbrotten ansågos höra. Detta ledde i sin tur till ett motsatsförhållande mellan de världsliga och kyrkliga intressenas målsmän, vilket småningom ledde till öppen brytning vid mitten av 1300-talet. Det är bekant, att vid landslagens utarbetande kyrkans representanter nedlade en offentlig protest mot varje försök att minska dess friheter, vilket hade till följd, att den nya lagen kom att sakna kyrkobalk. [2] Denna sistnämnda omständighet var ej utan betydelse för tidelagsinstitutet, ty konung Magnus Erikssons landslag innehöll på grund härav inga som helst stadganden angående detta brott. Istället tillämpades allt fortfarande kyrkobalkarne i respektive landskapslagar. Vid sidan härav stodo de nya bestämmelserna i provinsial- och stiftsstatuterna, enligt vilka kyrkan utövade sin rättskipning så gott som oberoende av den världsliga makten. De för varje stift gällande kyrkostraffen sammanfördes åtminstone sedan 1330-talet under den gemensamma rubriken »De pœnitentiis mani-

[1] Jfr R. HEMMER i Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland 1926, s. 312.

[2] Se härom närmare K. G. WESTMAN: De svenska rättskällornas historia (1912), s. 41.

STOCKHOLMS HÖGSKOLAS
JURIDISKA BIBLIOTEK

festis». En undersökning av dessa kompilationer [1] ger vid handen, att tidelagsbrottet allt fortfarande var föremål för kyrkligt straff. Ett dylikt brott kunde sålunda försonas genom en längre tids fastor och vakor eller genom vallfärdande till Rom. Detta förefaller en smula egendomligt, då man betänker, att tidelag samtidigt i den världsliga lagstiftningen straffades med döden. Intet hindrade alltså, att en tidelagare, som efter verkställd botgöring vunnit försoning med kyrkan, sedermera ställdes till svars för samma brott inför världslig domstol. Riktigheten av denna slutsats framgår klart av en 1439 ingången överenskommelse mellan de världsliga och andliga rådsherrarne. Under den uttryckliga förutsättningen att straffet för ett brott fanns angivet »i lagboken», vilket ostridigt var förhållandet med mord och dråp samt »tidelag med fä», medgåvo de andliga stormännen, att »världsvåld» ägde beivra detsamma efter lagen »både före skrift och efter», d. v. s. vare sig försoning ägt rum med kyrkan eller icke. Dock borde även en tidelagare hava möjlighet att åtnjuta kyrkofrid på de platser, där sådan frid rådde. [2]

I brist på rättsfall är det synnerligen vanskligt att avgöra, under vilka former tidelagsbrottet behandlats av den världsliga rättskipningen efter tiden för rikslagstiftningens genomförande. Bestämmelserna härom i de olika kyrkobalkarne — med undantag av Södermannalagens — voro nämligen av alltför primitiv beskaffenhet för att bokstavligen kunna tillämpas. Det är sålunda föga troligt, att djurets ägare bibehållits såsom målsägare i Uppland så sent som under exempelvis 1400-talets början. Istället måste man antaga, att de modernare principer,

[1] En del av dessa finnes tryckt såsom bilagor till J. GUMMERUS' avhandling: Beiträge zur Geschichte des Buss- und Beichtwesens in der schwedischen Kirche des Mittelalters I (1900).

[2] 1439 års överenskommelse är tryckt i de äldsta landslagseditionerna (1608 ff.), ävensom i Några gambla stadgar (ed. J. Hadorph 1687), s. 45. En utförligare redaktion finnes i UUB, sign. N 343.

som redan under landskapslagarnes tid kommit till uttryck i Södermannalagens kyrkobalk, småningom blivit gällande över hela riket. Ett kriterium på riktigheten av denna hypotes lämnar innehållet i Högmålabalken kap. 14 i Kristoffers landslag av år 1442, vars bestämmelser synas vara direkt hämtade från Södermannalagen. 'Om en man sådant djävulskap händer, att han har tidelag med fä eller andra oskäliga djur', heter det i förstnämnda lag, 'och blir han tagen å bar gärning eller överbevisad med trovärdiga vittnen och häradsnämnd, då äger häradshövdingen döma honom till att nedgrävas levande i jord med samma djur eller brännas i eld. Ej må de å jorden leva.' Landslagen meddelade emellertid därjämte ett tillägg för det fall, att den brottslige ej tagits å bar gärning, men ändock anklagades för tidelag. Häradsnämnden hade då att utreda sanningen i målet, liksom då det var fråga om annat högmålsbrott. Fann nämnden honom skyldig, skulle han »järnslås», d. v. s. bära tunga järnband, som fastsmiddes vid kroppen. [1] Från ett dylikt botgöringsstraff kunde i sinom tid avlösning givas genom biskopen. Med hänsyn till det ovan sagda är det sannolikt, att nyssnämnda stadgande i Kristoffers landslag i stort sett innehåller sammanfattningen av den rättspraxis, som i olika delar av landet varit gällande åtminstone vid tiden för lagens tillkomst. Detta bestyrkes i viss mån av det enda rättsfall med fällande dom rörande tidelag, som jag funnit från medeltiden. [2] En kortfattad anteckning i Stockholms stads tänkebok den 4 augusti 1477 ger nämligen vid handen, att en viss Magnus Olsson från Finland samma dag inför rådsdomstolen erkänt, huru han haft »tydelag» med

[1] Ang. detta straff se närmare L. CARLSSON: De medeltida skamstraffen (Rig, årg. 17, 1934), s. 139—43.

[2] Däremot omnämnas flera frikännande domar från 1506 hos R. HAUSEN: Bidrag till Finlands historia, D. 1 (1883), s, 209 och 238. Dessa domar utgöra förmodligen en tillämpning av Upplandslagens kyrkobalk ehuru i moderniserad form.

en ko; »ty dömdes han till elden. Pie memoriæ». Visserligen torde Upplandslagens kyrkobalk hava begagnats i Stockholm såsom tillägg till stadslagen, som själv saknade bestämmelser om tidelag. Detta framgår bl. a. därav, att OLAVUS PETRI något senare kommenterat denna kyrkobalk i sammanhang med sin kommentar till stadslagen.[1] Men som samma kyrkobalk ej föreskriver något eldstraff för tidelag, kan den i nämnda rättsfall näppeligen hava kommit till användning. Det är ej heller sannolikt, att domen ifråga direkt grundats på föreskrifterna i Kristoffers landslag, ty denna nya lagrevision kom i stort sett ej att användas i praxis förrän in emot 1500-talets mitt.[2] Ännu 1528 synas f. ö. konung och råd hava utgått ifrån, att Upplandslagens kyrkobalk vore att tillämpa i fråga om tidelag. I den s. k. Västerås stadga av samma år[3] föreskrevs nämligen i p. 15, att den, som övat otukt med oskäliga kreatur men benådats till livet, ägde att försona sig med konungen, men däremot icke med biskopen, det vill m. a. o. säga, att biskopens andel i böterna skulle hädanefter erläggas till konungen. Att det här just var frågan om Upplandslagens kyrkobalk sammanhängde med det förhållandet, att denna på sedvanerättslig väg småningom undanträngt de övriga kyrkobalkarne.[4] Viktigare i detta sammanhang är emellertid, att statsmaktens representanter tydligen helt ignorerat motsvarande bestämmelser i Kristoffers landslag. Däremot synes Kungl. Maj:t i ett den 1 maj 1563 utfärdat patent[5] hava utgått ifrån, att landslagen varit gällande på ifrågavarande punkt, ty tidelag uppräknas

[1] Jfr Samlade skrifter av Olavus Petri, Bd 4 (ed. B. Hesselman 1917), s. 346, där det heter: »Tydelag kallas i gamla lagen fyrfotastånd; det är den, som har värdskap med ko eller annat oskäligt kreatur».

[2] Se härom närmare J. E. ALMQUIST: Johan Stiernhöök och den yttre laghistorien (1934), s. 17 not 7 jämte där anförd litteratur.

[3] Tryckt hos J. SCHMEDEMAN: Justitieverket (1706), s. 5.

[4] Se härom närmare K. G. WESTMAN: De svenska rättskällornas historia, s. 45.

[5] Tryckt hos SCHMEDEMAN, s. 48.

där såsom hörande till högmålsbrotten, och det framhålles tillika, att en dylik synd ej kunde försonas med penningar, »alldenstund människan plägar mångahanda plågor påkomma för dessa synders skull, både med pestilentia, hunger, dyr tid och annan vedermöda, så att ofta händer, (att) ett helt konungarike för en människas överträdelse måste umgälla och lida straff; vill fördenskull vara av nöden att förekomma Guds vrede, att sådana uppenbara illgärningsmän icke måtte förskonas».

I Kristoffers landslag hade stadgats, att tidelagaren, såvida han benådades till livet, skulle undergå visst botgöringsstraff, från vilket han kunde lösas av kyrklig myndighet. Denna botgöring kom efter reformationen att sammanställas med »uppenbar kyrkoskrift» eller kyrkoplikt, så kallad, emedan den var offentlig i motsats till hemligt skriftermål. Reglerna härom återfinnas i 1572 års kyrkoordning [1], där det betonades, att kyrkoplikten ej liksom under den katolska tiden åsyftade att åstadkomma försoning med Gud, utan att det endast var fråga om »en timlig kyrkonäpst eller bot», genom vilken syndaren förlikte sig med församlingen, »på det han själv och andra skola därav hava en vårdnagla». Förutsättningarne för undergåendet av uppenbar kyrkoskrift voro, att syndaren »klarligen och fullkomligen» erkände sin »last», vidare att han ångrade sig, lovade bättring samt begärde avlösning av prästen, och slutligen att han på förhand förpliktade sig att verkställa den botgöring, som han med hänsyn till synden lämpligen borde åläggas. Vad särskilt tidelag beträffar, föreskrev kyrko-

[1] Tryckt bl. a. i Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686, afd. 1, utg. af kongl. riks-archivet (1872) samt i en särskild av samfundet »pro fide et christianismo» 1932 utgiven edition med titeln »Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571». — Anledningen till att kyrkoordningen hänföres under olika årtal (i texten 1572, i editionerna 1571) är att den ursprungligen trycktes 1571 i form av förslag, vilket sedan 1572 antogs på kyrkomötet i Uppsala. Juridiskt sett är alltså det senare årtalet det rätta, vilket icke hindrar, att särskilt teologerna bruka begagna det förra.

ordningen, att vederbörande borde fastställa en botgörelse, »som haver med sig någon stor nesa», såsom exempelvis att viss tid stå naken vid kyrkdörren eller vara »järnslagen».[1] Att dessa projekt till botövning vid tidelag även accepterats av de kyrkliga myndigheterna, framgår bl. a. av biskop Johannes Rudbeckius' kyrkostadgar för Västerås stift, vilka i hithörande delar fastställts på ett prästmöte i Västerås 1620.[2] Platsen vid kyrkdörren utbyttes småningom mot den s. k. pliktbänken, vilken bänk eller pall skulle finnas »bak i kyrkan eller vapenhuset och så byggd, att syndaren av församlingen väl synas kan».[3]

Kristoffers landslag hade vid den rättsliga behandlingen av tidelag skilt mellan två olika fall, nämligen å ena sidan då brottet var uppenbart, erkänt eller fullt bevisat genom laga vittnesmål, och å andra sidan då brottslingen tillvitades en dylik gärning, men själv bestred densamma. I förra fallet blev straffet så gott som alltid döden. Att märka är dock, att det kvalificerade dödsstraffet under tidernas lopp i någon mån mildrats. Till en början hade sannolikt levande begravningen under 1500-talet i de flesta fall ersatts med bålet[4], delvis måhända under inflytande av Karl V:s »peinliche Gerichtsordnung» av år 1532, mest känd under namnet »Constitutio criminalis Carolina».[5] Nästa steg blev att döma tidelagaren till halshuggning, varvid

[1] Betydelsen av detta uttryck är densamma som i landslagens nyss anförda stadgande. Jfr L. CARLSSON, a. a., s. 140 ff.

[2] Biskop J. Rudbeckius' kyrkio-stadga för Westerås stift (ed. H. Lundström 1900), s. 11 och 13.

[3] Jfr LAURELII och EMPORAGRII förslag till kyrkolag 1659.

[4] Anmärkningsvärt är dock, att det rosengrenska lagförslaget, Högmålabalken kap. 14 (Lagförslag i Carl den niondes tid, utg. 1864 av kongl. riks-archivet, s. 485) alternativt bibehåller levande begravning såsom straff för tidelag.

[5] Jfr Die peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karl's V (ed. J. Kohler och W. Scheel 1900), art 116. Se även Die Bambergische Halsgerichtsordnung eller Constitutio criminalis Bambergensis, utg. av samma personer (1902), art. 141.

lagens uttryckliga fordran, att den brottslige alternativt skulle brännas, formellt upprätthölls, genom att kroppen efter döden överlämnades åt elden. Denna straffreduktion stod i samband med det förhållandet, att dödsdomarne alltmer började underställas konungens prövning. Såsom allmän princip genomfördes denna reform dock först genom Karl IX:s patent den 3 mars 1609, vari uttryckligen bestämdes, att domar i alla högmålssaker skulle bliva föremål för underställning.[1] Underrätterna voro emellertid fortfarande skyldiga att döma efter lagens bokstav, »utan tvivel», säger 1642 års lagkommission på tal härom, »att därigenom skulle skräckelse vara på landet ifrån synden, emedan de hörde sådant gå livet an och nåden stå hos högsta överheten».[2] Man tänkte sig alltså, att om blott underdomaren strikt ådömde de kvalificerade dödsstraffen, lagens straffhot skulle komma att verka avskräckande, men att genom konungens benådningsrätt samtidigt kunde förhindras, att ett alltför strängt straff drabbade förbrytaren.[3] En undersökning av häradsrätternas domböcker vid tiden omkring 1600 ger också vid handen, att landslagens bestämmelser då ännu bokstavligen tillämpats vid underrätterna. Enligt exempelvis Oppunda häradsrätts dombok den 3 mars 1608 dömdes sålunda en tidelagare att »i eld brännas efter 14 kap. Högmålabalken, utan han njuter konungens nåd».[4] Detsamma skedde enligt Värmdö skeppslags dombok den 1 juni 1608 med den skillnaden, att förutom Högmålabalken även Mose bok III: 20 åberopades som stöd för domen.[5] Och enligt Sunnerbo häradsrätts dombok den 24 september 1611 blev en person för tidelag dömd till le-

[1] Tryckt hos SCHMEDEMAN, s. 129. — Jfr J. E. ALMQUIST: Domareregler från den yngre landslagens tid (1937), s. 48, not a.

[2] Handlingar rörande 1642 års lagkommission (1937), s. 121—22.

[3] OLIVECRONA, a. a., s. 17.

[4] J. KREÜGER, Den svenska kriminalprocessens utveckling (1884), s. 173.

[5] Rättsfallet finnes tryckt hos G. O. BERG: Huru rätt skipades i Sverige för trehundra år sedan (1908), s. 14.

vandebegravning »eller ock till elden», ehuru tingsmenigheten bönföll, att han »måtte komma till yxan», d. v. s. avrättas genom halshuggning.[3] Motivet härför var säkerligen icke av sentimental art. Häradsborna hava själva anfört som skäl, att de önskade »bliva förskonade med vedkörsel» till bålet och lovade att till ersättning betala en viss summa penningar till kronan.[1] Den verkliga anledningen synes emellertid ha varit en nedärvd vidskeplig rädsla för bålstraffet, vilken det dåtida protestantiska prästerskapet gisslade såsom varande katolsk vantro och som man därför ej tordes åberopa. Denna orsak avslöjades sedermera av Karl XI i ett kungligt brev, varom mera nedan. De anförda rättsfallen tyckas i varje fall utvisa, att bålet vid denna tid varit det vanliga straffet för tidelag.[2] Dock finnes ett belägg från Kinnevalds härad så pass sent som år 1616, att en dräng för begånget tidelag med en ko blivit levande begravd jämte djuret »uti ett stort rör», vilket skedde »efter Guds lag».[3]

Genom 1614 års rättegångsordinantia (p. 16) överflyttades underställningsinstitutet från Kungl. Maj:t till hovrätten. Samtidigt bestämdes emellertid (p. 17), att i vissa livssaker, bl. a.

---

[1] Den praxis, som under 1600-talets första decennium gällde i fråga om allmogens skyldighet att bidraga med ved till missgärningsmäns bål, har efter allt att döma fått ett uttryck i det rosengrenska lagförslaget, HögmB 17, där det bl. a. heter: »Där sådana saker förefalla, att de till elden dömde bliva som dem göra, så att däröver skall rättas med brand, där skall var man, som i häradet bor, föra ett lass torr ved till bålet och hugga det på sin egen skog eller böte tre lod silver eller ock veta sanna och skäliga förfall, att han så mycken ved ej så vitt föra kunde; då köpe det av någon annan, som närmare bor och sådant på hans vägnar framförer, och vare då saklös för böterna». I samma kapitel omtalas, att bödeln skulle hava tre lod silver för att han »någon i båle bränner», men denna summa skulle vid tidelag betalas av konungens fogde å kronans vägnar.

[2] Jfr i detta avseende även Karl IX:s lagförslag, KkB 41, där Upplandslagens levande begravning ändrats till brännande »å båle».

[3] G. HAFSTRÖM i Svensk juristtidning 1936, s. 448

tidelag, skulle verkställighet av straffet äga rum utan underställning. Detta motiverades därmed, att det var olämpligt, att straffet för dylika missgärningar, »som ingalunda utan Guds synnerliga förtörnelse och de enfaldigas förargelse benådas kunde», skulle fördröjas »några år eller eljest en lång tid» endast för att sedermera fastställas av högre instans.[1] Följden härav synes hava blivit, att underrätterna stundom på eget bevåg ansett sig böra föranstalta om lindring i det legala dödsstraffet. Åtminstone förekom det vid Ydre häradsrätts sammanträde den 15 september 1625, att en tidelagare dömdes till elden med det uttryckliga tillägget, att han dessförinnan skulle avrättas med yxa.[2] Förmodligen utgör denna form en ursprungligen av Kungl. Maj:t nådevägen fastställd kompromiss emellan å ena sidan lagens stränga krav och å andra sidan allmogens begäran om lindring i straffet. En odaterad men säkerligen från 1600-talets början härstammande kunglig resolution,[3] innehållande fastställelse av straffet för ett tidelag, som Joen Månsson i Hultsjö, Sandsjö socken av Västra härad begått med ett sto, har sålunda ett liknande tillägg som lyder: »Dock för förböners skull har Hans Kungl. Maj:t efterlåtit, att han må avrättas med yxan.» Att praxis under 1600-talet alltmer började gå i denna riktning bestyrkes i viss mån av förhållandet, att 1643 års lagkommission ville lagfästa straffet för

[1] 1614 års rättegångsordinantia är tryckt hos SCHMEDEMAN, s. 133 ff. Jfr Kungl. Maj:ts svar uppå hovrättens skrivelse om justitiens administrerande därsammastädes 1616 $^{12}/_{11}$ (tryckt hos densamme, s. 165). Av BECCHII utdrag ur Svea hovrätts kriminella resolutionsböcker för 1600-talet (vol. 7, RA) framgår, att hovrätten vid upprepade tillfällen mellan åren 1618—43 med stöd av ordinantian vägrat att taga befattning med underställda tidelagsbrott, utan omedelbart remitterat dylika mål till respektive ståthållare eller landshövdingar i och för exekution. Var saken av tvivelaktig natur, hände det dock understundom, att hovrätten även under denna period meddelade resolution i tidelagsmål.

[2] L. F. RÅÅF: Beskrifning öfver Ydre härad, D. 3 (1861), s. 170.

[3] Avskrift i BECCHII anförda prejudikatsamling.

tidelag på enahanda sätt.[1] I dess lagförslag (VIII: 18) heter det sålunda bl. a.: »För tidelag skall man ock halshuggas och brännas med samma djur, som hävdat är.»[2] Vad underställningsförbudet beträffar, ansåg kommissionen, att detsamma principiellt borde bibehållas för tidelagsbrott, om saken vore klar och uppenbar. Förelåg däremot i dylika mål tvekan eller jäv, »så att den brottslige icke efter bekännelse utan av andra skäl fällder är», borde emellertid »icke strax med straffet fortfaras», utan saken först hänskjutas till hovrättens »vidare förklaring».[3] Ehuru lagkommissionens förslag aldrig kom att officiellt bekräftas av statsmakten, är det intet tvivel om att icke projektets nyss anförda delar givit uppslag till den förändring i rättskipningen, som med avseende å tidelagsbrottet kom till synes under loppet av år 1644. Från och med detta år började nämligen landshövdingarne i sådan utsträckning insända underrätternas domar i tidelagsmål till hovrätten, att det väl kan sägas, att rättegångsordinantians underställningsförbud i förevarande hänseende praktiskt taget blivit försatt ur kraft. Något avvisande från hovrättens sida förekom ej heller numera, utan i varje hithörande mål, vare sig detta avdömts på grundval av den anklagades bekännelse eller icke, meddelade överrätten en utförlig resolution rörande förfarandet vid straffets undergående. Den närmaste anledningen till att underställningen ånyo kom till användning vid tidelagsmål, synes hava varit bristen på tillämpliga legala föreskrifter i ämnet. Då underrätterna principiellt voro skyldiga att döma strikt efter lagen, och då denna för uppenbart tidelag endast upptog ett straffmedel, som i det allmänna föreställningssättet redan spelat ut sin roll, blev det på längden nödvändigt att begagna sig av den

[1] WAHLBERG, a. a., s. 153.
[2] WAHLBERG, a. a., s. 163.
[3] WAHLBERG, a. a., s. 145.

leuterationsrätt, som hovrätten faktiskt utövade.[1] Härtill kom, att i praxis uppdykt en mängd fall, som lagen ej förutsett, och för vilka således hovrättens arbitreringsrätt måste tagas i bruk.

Vad först angår straffet för uppenbart tidelag, tillämpade hovrätten från och med 1644 samma princip, som året förut kommit till uttryck i lagkommissionens förslag. Tidelagaren skulle sålunda först avrättas med yxa, innan hans kropp överlämnades åt bålet.[2] Något lagfästande av denna princip ägde däremot icke rum före 1736, om man bortser från innehållet i tvenne specialförfattningar, nämligen 1683 års krigsartiklar

---

[1] I själva verket hade hovrätten under 1600-talet endast arbitreringsrätt, d. v. s. rätt att fastställa straff, då lagen i ett visst fall saknade närmare föreskrifter. I kungliga brevet 1684 $^{14}/_{11}$ till Svea hovrätt (SCHMEDEMAN, s. 876) säges sålunda uttryckligen, att arbitrering ej fick äga rum, då lag och förordningar voro klara, utan skulle hovrätten istället i tvivelaktiga fall inhämta Kungl. Maj:ts förklaring över lagens »rätta förstånd». Även i kungliga breven 1674 $^{4}/_{4}$ (SCHMEDEMAN, s. 656) och 1699 $^{29}/_{3}$ (SCHMEDEMAN, s. 1543) förbjudes hovrätten att leuterera. Av samtliga brev framgår emellertid, att hovrätten dittills ej i nämnvärd grad ställt sig dessa föreskrifter till efterrättelse. En och annan gång har det dock förekommit, att hovrätten under ifrågavarande period i tvivelaktiga fall inhämtat Kungl. Maj:ts förklaring i tidelagsmål. Se härom t. ex. Svea hovrätts referentbok (RA) fol. 73 (1647) och fol. 132 (1654). Svea hovrätts referentböcker i kriminella mål från 1600-talet äro dock numera i behåll endast för åren 1636—67 (i MALMSTENS ovan omnämnda anteckningar över hovrättens arkiv återfinnes denna serie under benämningen Protokoll inför Kungl. Maj:t). BECCHIUS (vol. 7, RA, fol. 106) anför emellertid dessutom även ett tredje fall rörande tidelag, nämligen Kungl. Maj:ts resolution 1677 $^{19}/_{11}$, vilken B. uppgiver sig hava hämtat från en numera förkommen referentbok (fol. 66). Ang. leuteration och arbitrering under 1600-talet se närmare G. OLIN: Några blad ur det svenska straffsystemets historia [i Minnesskrift ägnad 1734 års lag, Bd 2 (1934)], s. 826 ff.

[2] Åtminstone för det fall, att tidelagaren befunnits sakna nödig kristendomskunskap, brukade hovrätten därjämte resolvera, att han, innan exekutionen av straffet ägde rum, skulle av prästerskapet »i sin kristendom väl undervisas och tröstas, på det han således efter detta timliga straffet saligen dö måtte». Se härom t. ex. Svea hovrätts krim. resolutionsbok 1695 (RA), fol. 136.

och 1685 års sjöartiklar.[1] ABRAHAMSSON (s. 740) nämner visserligen vid sidan av dessa författningar jämväl kungliga rådens resolution den 17 december 1710, men denna, som återfinnes i justitierevisionens registratur (RA), innebär i själva verket endast ett tillämpande av 1685 års sjöartiklar. I hovrättspraxis brukade dessutom en dödsdömd tidelagare förskonas från det kombinerade eldstraffet under vissa förutsättningar, såsom då den brottslige visat tydliga tecken till ånger, eller då gärningen bevisligen försiggått för åtskilliga år sedan och sedermera icke förnyats.[2] I dessa fall begravdes istället kroppen på avrättningsplatsen. Detsamma var förhållandet med tidelagare, som, innan fällande dom hunnit avkunnas, avledo i fängelset. Härom stadgas i ett kungligt brev den 3 augusti 1698,[3] att de skulle »genom bödeln utur fängelset uttagas och i galgbacken eller moras nedergrävas».

Sett från nutida synpunkt borde det hava varit skäligen likgiltigt, om den döda kroppen efter avrättningen överlämnades åt elden eller icke, allra helst som den döde i varje fall ej ansågs kunna begravas »i vigd jord».[4] Att allmänheten under 1600-talet ej betraktade saken på samma sätt, framgår med önskvärd tydlighet av ett kungligt brev till undersåtarne i Memmings härad i Östergötland från Karl XI:s regering, vilket brev utan närmare datering avskrivits och införts i BECCHII prejudikatsamling.[5] Häradsborna hade enligt detta brev genom sina utskickade anhållit hos konungen, att en tidelagare, som inom häradet blivit dömd till bålet, måtte förskonas från detta straff, för vilken händelse de efter vanligheten hade erbjudit sig att betala en viss summa penningar. Konungen sade sig emeller-

[1] Tryckta hos SCHMEDEMAN, s. 802 ff., resp. 895 ff.

[2] Se härom olika exempel hos BECCHIUS, vol. 7 (RA), fol. 16 och 33.

[3] Tryckt hos SCHMEDEMAN, s. 1518.

[4] Jfr Kungl. brev till Svea hovrätt 1692 $^{13}/_{5}$ (i avskrift hos BECCHIUS, vol. 7, RA, fol. 16).

[5] BECCHIUS, vol. 7 (RA), fol. 21.

tid hava förnummit, att häradsbornas begäran ej varit diktérad av någon ömsinthet för den brottslige, utan istället hade sin grund i »en ond och gammal papistisk vantro och sedvana». I »fordom tid» hade man nämligen trott sig veta, att om en tidelagare blivit bränd å bål och röken från detta drev ut över åkrar och ängar, så skulle detta förorsaka missväxt och hårda år en lång tid framåt.[1] En dylik vantro fann emellertid konungen strida mot »Guds klara och saliggörande ord». Tvärtom var syndens bestraffande en Gudi behaglig gärning. Det vore därför bättre, att kroppen på jorden lede sitt straff »allom till varnagel och exempel, än (att) själen skulle bliva förtappad och komma i helvetet utan någon återvändo».[2] Till följd härav resolverade konungen, att straffet för tidelagaren på vederbörligt sätt skulle gå i verkställighet, »så framt Vi icke vele draga

[1] Denna tro synes icke ha varit förknippad med tidelagsbrottet såsom sådant utan med bålstraffet över huvud taget. F. WERNSTEDT: Ståthållaren Christoffer Wernstedt (1929), s. 51 omtalar en motsvarighet från Karl IX:s tid i fråga om straffet för barnamord. En kvinna hade avlivat sitt foster och givit det »åt en hund att äta», för vilket brott hon dömts att bestiga bålet. Häradsborna hade bett för henne, att hon skulle få »njuta yxan» och föreburit, att det var ont om ved i trakten, »men den rätta orsaken härtill», säger W., »var dock vantron, att ingen säd skulle växa i häradet, om missdåderskan brändes». Även i detta fall vägrade Kungl. Maj:t att tillmötesgå häradsbornas begäran.

[2] Samma uppfattning träder till mötes i åtskilliga rättegångshandlingar från 1600-talet. Som exempel må här anföras den varning, vilken rådhusrättens ordförande i Uppsala 1693 riktade till båtsmannen Anders Larsson, som anklagats för tidelag, men som mot sitt nekande ej kunde överbevisas härom: Hade Anders gjort sig skyldig till tidelag, skulle »Guds vrede och eviga förbannelse» hänga över honom, därest han ej bekände och ångrade denna sin synd. Om han avled innan brottet blivit bekänt, gjorde han »illa emot sin själ, som djävulen komme till rovs». Å ena sidan hade han att räkna med »ett ont samvete, förtvivlan och på sistone en evig död», å andra sidan fick han visserligen undergå »en små(de)lig död», men en dylik borde han akta för intet, »eftersom på en sen bekännelse och rätt ånger» kunde »efter detta timliga livets ända följa en evig glädje och fröjd hos Gud». Uppsala stads dombok (UL) 1693 $^{23}/_{8}$. Jfr K. W. HERDIN: Uppsala på 1600-talet I (1926), s. 162.

uppå Oss Guds vrede och samka uppå Oss stora landsplågor, som Gud plägar straffa både land och folk med, när sådana missgärningar varda förskonade». Den senare motiveringen är av intresse, emedan den fullkomligt överensstämmer med innehållet i Erik XIV:s ovan anförda patent av den 1 maj 1563. Den primitiva uppfattningen om straffet såsom ett medel i överhetens hand till att avvärja Guds vrede från det egna landet hade sålunda på högsta ort ej undergått någon förändring sedan nämnda tid. Under hela 1600-talet åberopades f. ö. ofta i praxis Mose lag uttryckligen såsom ett legalt stöd vid utmätandet av straff för tidelagsbrott. [1]

Enligt Kristoffers landslag skulle djuret, med vilket tidelag ägt rum, dela samma öde som den brottslige. De kreatur, som enligt rättegångshandlingarna förekomma i detta sammanhang, äro får, get, hund, svin, sto och ko (tjur). I den mån straffet mildrades för tidelagaren, uppstod ett behov att även reglera avlivningssättet för djuret. 1643 års lagkommission föreslog i detta sammanhang, att djuret skulle avlivas och tillsammans med tidelagaren brännas »å båle». [2] Detta förslag accepterades så till vida, att det redan nästföljande år vid ett tillfälle praktiserades av hovrätten. 1665 års lagkommission ansåg för sin del, att ehuru tidelagaren efter halshuggningen borde brännas, djuret likväl efter avlivandet skulle nedgrävas i jorden. [3] Denna metod hade då redan länge varit brukad i praxis. [4] Förfarandet förtydligades ytterligare bl. a. genom Svea hov-

[1] Se t. ex. Uppsala stads dombok (UL) 1669 $^{31}/_{7}$ samt Svea hovrätts krim. res. 1689 $^{29}/_{11}$ (BECCHIUS, vol. 7, RA, fol. 8). Jfr ovan, s. 22.

[2] WAHLBERG, a. a., s. 152—53.

[3] WAHLBERG, a. a., s. 227.

[4] Se BECCHIUS, vol. 7 (RA), fol. 5—6. Jfr Svea hovrätts krim. res. 1658 $^{27}/_{10}$ (i hovrättens Promptuarium exemplorum, RA). Pigan Brita Björnsdotter hade enligt detta rättsfall begått tidelag med en »fähund, en dag tre gånger och något efter på en annan dag nio gånger». Pigan dömdes till halshuggning och att å båle brännas, men hunden skulle dödas å avrättningsplatsen samt nedgrävas därstädes.

rätts resolutioner den 19 januari och den 14 juni 1700 [1], enligt vilka djuret skulle framföras till avrättningsplatsen och där dödas av skarprättaren samt omedelbart nedgrävas i jorden. Detta moment ansågs f. ö. vara av sådan betydelse, att myndigheterna med stränga straff sökte beivra de försök, som gjordes från ägarnes sida att på egen hand skaffa djuren ur vägen. En kvinna, vid namn Margareta Persdotter, som, ehuru hennes son för henne bekänt, att han begått tidelag med en ko, dock låtit slakta kon och jämte sitt husfolk förtärt densamma, dömdes sålunda i anledning av kungliga brevet till Svea hovrätt den 12 juni 1703 för denna förseelse till åtta dagars fängelse vid vatten och bröd. [2] Grunden till förseelsen kan möjligen delvis förklaras såsom innebärande ett obehörigt ingrepp i de ämbetsgöromål, som tillkommo skarprättaren, och för vilka denne ägde att uppbära särskilt arvode. [3] Voro djuren i något fall flera, ledde detta icke till någon ändring i förfarandet, såvida tidelagaren blott kunde utpeka de djur, med vilka han bedrivit gärningen. Denna princip ledde emellertid stundom till en fullständig masslakt å kreatur. Då trosspojken Tomas Tomasson frivilligt tillstått, att han en viss söndag haft tidelag med en ko samt alltsedan sitt tionde år med femton kor och sju ston »förövat slikt djävulskap», resolverade sålunda Svea hovrätt 1689, att samtliga kreaturen, »med vilka han bolat», skulle utföras å avrättningsplatsen och där dödas samt ned-

[1] Anförda av ABRAHAMSSON, s. 740.

[2] J. A. FLINTBERG: Lagfarenhets-Bibliothek, D. 5, sid. 184.

[3] S. WIESELGREN: Sveriges fängelser och fångvård från äldre tider till våra dagar (1895), s. 279 ff., meddelar några taxor för rikets skarprättare från 1720-talet. Av dessa framgår bl. a., att dödandet av de djur, med vilka tidelag skett, taxerades olika allt efter deras art. För dödandet av en ko erhöll sålunda skarprättaren 2 daler, för ett sto 2 1/2 daler och för en sugga 3 daler s. m. Skarprättaren Magnus Mejer i Stockholm erhöll emellertid år 1723, då han avrättade tidelagaren bryggardrängen Anders Andersson jämte fyra kreatur hela 20 daler s. m. »4 daler för vart liv». In emot 1700-talets mitt höjdes taxan högst väsentligt.

grävas. I ett annat mål från samma år hade drängen Jan Persson erkänt, att han under tre år haft tidelag med ej mindre än 29 olika kreatur »såsom kor, ston och ett svin», varefter hovrätten resolverade, att ifrågavarande djur, »som behållna äro», skulle på enahanda sätt dödas och nedgrävas.[1] Blev tidelagaren av någon anledning (t. ex. minderårighet) icke straffad med döden, kunde djuret av naturliga skäl ej utföras till avrättningsplatsen, utan ihjälslogs under sådana omständigheter av skarprättaren och grävdes ned i skogen.[2] Svårare var det att avgöra, hur det skulle förfaras med djuret för det fall, att brottet aldrig kommit till utförande, emedan tidelagaren ej hunnit fullborda sitt uppsåt. Genom kungliga rådens resolution den 7 december 1713[3] avgjordes spörsmålet på sådant sätt, att djuret i fråga skulle till undvikande av vidare förargelse föras avsides och där ihjälskjutas. Men om en för tidelag anklagad person endast blivit misstänkt för att hava bedrivit gärningen med ett visst djur, förelåg det enligt Svea hovrätts resolution den 18 oktober 1727[4] ingen orsak att »till ägarens avsaknad» skaffa djuret ur vägen, helst som något bevisligt tidelag i detta fall aldrig ägt rum. Slutligen föreskrevs genom kungligt reskript den 25 november 1730[5], att om djuret behövde avlivas och tillhörde annan person än tidelagaren, ersättning för detsamma skulle utgå ur den brottsliges egendom.

Ett visst intresse tilldrager sig frågan, hur erkännandet

---

[1] Svea hovrätts krim. res. 1689 $^{10}/_{12}$ och $^{29}/_{11}$ (BECCHIUS, vol. 7, RA, fol. 8).

[2] Svea hovrätts krim. res. 1690 (BECCHIUS, vol. 7, RA, fol. 112); Svea hovrätts krim. res. 1700 $^{30}/_{6}$ samt 1702 $^{25}/_{4}$ och $^{21}/_{10}$ (ABRAHAMSSON, s. 740).

[3] Justitierevisionens registratur (RA). Jfr ABRAHAMSSON, s. 740.

[4] ARNELL, s. 749.

[5] D. NEHRMAN: Inledning til then swenska jurisprudentiam criminalem (1756) s. 437. — Samma princip hade emellertid långt tidigare tillämpats i praxis. Se härom t. ex. Uppsala stads dombok (UL) 1669 $^{26}/_{11}$ samt Svea hovrätts krim. res. 1721 $^{31}/_{8}$ (den senare anförd hos FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 183).

i tidelagsmål under landslagens tid skulle vara beskaffat för att medföra laga verkan. Svaret på detta spörsmål återfinnes i några hovrättsresolutioner. Enligt dessa skulle erkännandet av ett tidelagsbrott anses såsom fullt bevis, under förutsättning att den anklagade frivilligt och otvunget avgivit en klar och tydlig bekännelse i saken inför rätta. En dylik bevisning var emellertid ej tillräcklig för ådömande av dödsstraff, utan härtill fordrades även sannolika skäl för erkännandets objektiva trovärdighet, vilket förhållande särskilt inskärptes genom Svea hovrätts kriminella resolutioner den 23 april 1702 och den 24 september 1703.[1] Om den anklagade inför rätta återkallade den bekännelse, som han antingen utom rätten[2] eller förut inför rätten avgivit, medförde detta åtminstone från och med 1700-talets början, att den tidigare bevisningen förlorade sin verkan.[3] Därmed följde dock icke utan vidare, att den anklagade blev straffri, ty emedan han bekänt en sak, »som av ingen sanning befinnes», pålades han stundom ett extra ordinarie straff, vilket hovrätten in casu ägde att bestämma.[4] Det ansågs emellertid

[1] ABRAHAMSSON, s. 739. — Se dessförinnan Svea hovrätts krim. resolutionsbok 1695 (RA), fol. 268, samt Svea hovrätts krim. res. 1651 (BECCHIUS, vol. 7, RA, fol. 17). Enligt det sista rättsfallet hade en 70-årig kvinna vid namn Barbro bekänt, att hon haft tidelag med en tjur vid 14 års ålder, men då bekännelsens överensstämmelse med verkligheten syntes hovrätten tvivelaktig, lämnades hon under Guds dom och ålades endast uppenbar kyrkoskrift. — Under senare hälften av 1600-talet var det synnerligen vanligt, att ålderstigna personer självmant infunno sig vid underrätterna och bekände sig hava begått tidelag i sin ungdom.

[2] Erkännande utom rätta betraktades stundom såsom halvt bevis. Jfr E. CARLQUIST: Studier i den äldre svenska bevisrättens utveckling (1918), s. 203.

[3] Under 1600-talet var denna princip ej klart utformad. Så resolverade Svea hovrätt 1669 $^{13}/_{11}$ (res. är omnämnd i Uppsala stads dombok, UL, s. å. $^{22}/_{11}$), att en viss person, som efter tre månader återtagit en inför rätten gjord bekännelse om tidelag, ändå skulle avrättas och brännas. Jfr HERDIN, a. a., D. 1, s. 161.

[4] Svea hovrätts krim. res. 1702 $^{15}/_{3}$ och $^{2}/_{10}$ samt 1712 $^{8}/_{5}$ (ABRAHAMSSON, s. 739—40.) Ang. senare praxis se FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 206—07.

ej tillräckligt, att den anklagade erkänt själva gärningen, utan han måste också redogöra för de närmare omständigheterna vid brottets begående. Om han underlät det sistnämnda, hyste myndigheterna inga betänkligheter mot att använda tortyr såsom ett sista påtryckningsmedel. Detta framgår bl. a. av Svea hovrätts skrivelse till Kungl. Maj:t den 1 april 1724. Häri meddelades, att, enligt vad hovrätten inhämtat, en person vid namn Erik Thyresson vid Snävringe häradsrätts sammanträde »med ett kort ja» erkänt sig vara skyldig till anklagelsen för tidelag, men att han icke kunnat förmås att redogöra för de närmare omständigheterna vid brottets begående. Då häradshövdingen på denna grund icke ansett sig kunna avdöma målet, hade han hos hovrätten anhållit om tillåtelse att vid nästa rannsakning med Thyresson i mån av behov söka tvinga honom att svara genom anlitande av spöstraff (»några par spö»). Hovrätten ansåg visserligen för sin del, att prästerskapet först borde »med bearbetande av Guds ord» söka förmå honom att redogöra för de nödiga omständigheterna, men om detta misslyckades, borde tingsrätten få tillstånd »att låta spänna handklovar på honom samt honom på väggen upphänga, och, där det ej något uträttade, att han då finge några par spö och han således erfara, det uppå hans motsträvighet följde ett verkligt straff, som någon ändring hos honom förorsaka torde». Även Kungl. Maj:t avvek ej i princip från underinstansernas ståndpunkt. I kungliga brevet till hovrätten den 22 april 1724 heter det nämligen, att »ehuruväl kungliga förordningar och domarereglerna icke medgiva eller tillåta, att någon skall plågas och pinas till bekännande av någon angiven missgärning», så vore det likväl annorlunda beskaffat med denne delinkvent, som redan bekänt gärningen, varför Kungl. Maj:t fann skäligt alldeles gilla hovrättens betänkande i ärendet. Dock borde häradshövdingen icke skrida till tortyr, innan han märkt allt hopp vara ute att själv

eller genom prästerskapet kunna med fången härutinnan något uträtta. [1]

Det andra fallet, som behandlades i Kristoffers landslag, var såsom nämnt, att en person anklagats för tidelag, ehuru han icke tagits på bar gärning. Övriga förutsättningar voro, att personen i fråga förnekade handlingen, och att några trovärdiga vittnen ej stodo att uppbringa. Under sådana omständigheter kunde straffet aldrig bliva döden, men om domstolen ändå fällde honom, skulle han legaliter »järnslås», vilket vid tiden för lagens tillkomst var ett rent kyrkligt botgöringsstraff. Själva järnslagningen hade emellertid efter reformationstiden i någon mån förlorat denna karaktär [2] och betydde under 1600-talet detsamma som arbete i halsjärn vid något av kronans slott eller fästningar under ett halvt eller helt år, varefter den brottslige dock ansågs böra undergå uppenbar kyrkoskrift. Den bevisning, som i detta sammanhang förebragts, var i allmänhet endast av indicienatur, men blev vanligen fällande, om angivaren tillika styrkte sin anklagelse med ed eller upprepade den i samband med Herrens nattvard, varigenom han ansågs sätta sin själ i pant rörande riktigheten av sitt påstående. [3] Ofta befunnos dock indicierna ej vara tillräckliga för att medföra fällande dom. I dylika fall lämnades saken åt framtiden, tills den kunde bliva uppenbar, varvid det stundom hände, att angivaren jämlikt 20 kap. Tingmålabalken måste böta 40 mark för falsk angivelse. [4]

I landslagen omtalas icke uttryckligen, huruvida försök till tidelag skulle bliva föremål för straff. Svea hovrätt straffade

---

[1] WIESELGREN, a. a., s. 194.

[2] Jfr det rosengrenska lagförslaget, Högmålabalken kap. 14: »... då skola de järnslås och under annat världsligt straff bliva straffade och ej liv mista».

[3] BECCHIUS, vol. 7 (RA), fol. 43. Jfr fol. 44—47.

[4] Se t. ex. Svea hovrätts krim. res. 1629 (i hovrättens Promptuarium exemplorum, RA).

emellertid försöket, om detta var bevisligt genom eget erkännande, med arbete i halsjärn under ett halvt eller helt års tid och därefter uppenbar kyrkoskrift.[1]. Detta skedde tydligen med analogiskt stöd av 14 kap. Högmålabalken. Visserligen intog 1643 års lagkommission en humanare ståndpunkt och föreslog för dylikt fall blott två månaders fängelse vid vatten och bröd[2], men mot vanligheten kom dess förslag i detta hänseende ej att få någon större inverkan på praxis. Om omständigheterna voro försvårande, t. ex. om försök förekommit å sabbat,[3] kunde straffet lämpas därefter exempelvis genom tillägg av hudstrykning, fängelse eller straffarbete under högst ett år.[4]

Ett annat hithörande spörsmål, som lagen ävenledes förbigår med tystnad, var, huruvida minderårig eller avvita person kunde straffas för tidelag eller försök därtill. Enligt hovrättspraxis ansågs minderårig under tolv år av fysiska skäl ej kunna begå tidelag, men om han själv erkände brottet, straffades han med risslitande vid kyrk- eller tingsstugudörren, sedan djuret på anfört sätt avlivats.[4] Var tidelagaren mellan tolv och femton år, brukade han, åtminstone om omständigheterna voro försvårande, dömas till döden och bålet.[4] Försök av minderårig

[1] Se t. ex. Svea hovrätts krim. res. 1626 (i hovrättens Promptuarium exemplorum, RA).

[2] WAHLBERG, a. a., s. 163—64.

[3] Se härom Svea hovrätts krim. res. 1709 $^{7}/_{5}$ (ARNELL, s. 749). En person, som två gånger, nämligen Långfredagen och annandag Påsk haft uppsåt att begå tidelag med ett sto, men blivit därifrån hindrad, dömdes först för att han »på ovannämnda stora högtidsdagar med ett sådant ogudaktigt och vederstyggligt förehavande umgåtts» i anledning av 1687 års stadga om sabbatsbrott, §§ 3 och 4, att plikta fyra gånger 40 mark s. m. eller i dess ställe med 14 dagars fängelse vid vatten och bröd samt sedan uppenbar kyrkoplikt undergå, och därefter i följd av 14 kap. Högmålabalken att slås i järn och arbeta ett halvt år vid Kungl. Maj:ts slott. — Om den anklagade ej övertygats om att försöket skett å sabbat, kunde 1687 års förordning ej tillämpas. Se härom Svea hovrätts krim. res. 1723 $^{10}/_{5}$ (avskrift i UUB, sign. N 1296, fol. 94).

[4] BECCHIUS, vol. 7, (RA), fol. 103—110. Jfr Svea hovrätts krim. res. 1631 (i hovrättens Promptuarium exemplorum, RA).

straffades i vanliga fall med risslitande och uppenbar kyrkoskrift, stundom med halsjärn under ett år. [1] Avvita person åter, som själv bekänt försök till gärningen, plägade, om sannolika skäl förelågo, dömas till hudstrykning och stundom även till uppenbar skrift, såframt han, som det heter i en hovrättsresolution 1664, »någon kunskap om sina salighetsmedel haver». [2] Hade han däremot överbevisats om själva gärningen, lämnades saken i regel under Guds dom. [3]

Då 1686 års lagkommission hade att fatta ståndpunkt till frågan om tidelagsbrottets bestraffning, är det av intresse att konstatera, hurusom den ursprungliga grunden för straffet, nämligen den felaktiga uppfattningen att avkomma kunde alstras mellan människor och djur, allt fortfarande även i ledande kretsar synes ha bevarat sin giltighet. Som belägg härför må anföras, att riksantikvarien Johan Hadorph den 27 februari 1690 under en diskussion i lagkommissionen visste berätta, att i Norrköping hade år 1638 fötts ett monstrum, som varit »halvt människa, halvt ko». [4] Under sådana förhållanden är det ganska naturligt, att kommissionens ledamöter ej ett ögonblick tvekade att i avskräckande syfte förorda strängast möjliga straff

---

[1] BECCHIUS, vol. 7 (RA), fol. 117. Jfr Svea hovrätts krim. res. 1620 (i hovrättens Promptuarium exemplorum, RA).

[2] BECCHIUS, vol. 7 (RA), fol. 134. Jfr fol. 140.

[3] BECCHIUS, vol. 7 (RA), fol. 135—37. Jfr Svea hovrätts krim. res. 1657 $^{11}/_{2}$ (i hovrättens Promptuarium exemplorum, RA).

[4] Förarbetena till Sveriges rikes lag (ed. W. Sjögren), D. 1, s. 160. — Samma uppfattning ligger förmodligen bakom ett hos FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 181 refererat kungligt brev till Svea hovrätt av den 21 oktober 1726, där det talas om »någon commixtio sanguinis», som kunde ske vid tidelag. Inom svensk rättsdoktrin är f. ö. FLINTBERG (1803) den förste, som påpekat den fysiska omöjligheten av att genom tidelag framalstra något som helst missfoster. Till stöd för sin uppfattning åberopar F. »den ryktbare läkaren H. F. Teichmeyer», som senast 1762 i Jena genom sina »Institutiones medicinæ legalis» vederlagt den gamla vantron. Bland folkets breda lager lever den dock på sina håll kvar ännu i våra dagar. Jfr LEVANDER, a. a., s. 99.

för ett brott, som ansågs kunna leda till så hemska resultat. Därtill kom, att vördnaden för Guds lag ännu bibehöll sin makt över sinnena.[1] Och Gud hade ju genom Moses befallt, att man icke skulle låta en tidelagare leva, och att det djur, varmed han begått sin synd, ävenledes skulle dödas.

Beträffande utformandet av de legala detaljerna om tidelag nöjde lagkommissionen sig med att i allmänhet föreslå en kodifikation av gällande hovrättspraxis. Endast i ett avseende, nämligen vid fastställandet av straff för avvita person, som bevisligen bedrivit tidelag, blev hovrättens praxis föremål för olika meningar inom kommissionen. Under december månad 1695 framhölls nämligen å ena sidan, att en hel- eller halvgalen persons handlingar måste anses såsom culposa, varför sagda person borde undslippa dödsstraff, men å andra sidan genmäldes med skärpa, att en avvita icke kunde anses vara oskyldigare än ett oskäligt djur, som dock legaliter måste dö vid tidelag.[2] Förmodligen på grund av denna oenighet kom spörsmålet ej att upptagas i det av kommissionen följande år (1696) utarbetade förslaget till högmåla- och edsöresbalk, kap. 26.[3] Detta blev av följande lydelse:

»§ 1. Vilken människa som av satan och sin onda begärelse så långt låter förföra sig, att han köttslig beblandelse haver med något oskäligt kreatur och varder antingen tagen å färsk gärning eller lagligen därtill övertygad, den skall halshuggas och i båle brännas samt djuret tillika dödas och nedgrävas.

§ 2. Nekar någon till gärningen, men tillstår likvisst uppsåtet därtill, densamma skall, om annat honom

---

[1] Jfr OLIN, a. a., s. 848.
[2] Förarbetena, D. 2, s. 53.
[3] Förarbetena, D. 4, s. 396.

icke överbevisas kan, arbeta i järn ett helt eller halvt års tid och sedan stå uppenbar kyrkoplikt.»

Förslaget undergick därefter flera mindre förändringar och intogs slutligen i 1734 års lag, 10 kap. Missgärningsbalken, med följande lydelse:

»1 §. Var som haver tidelag med fä eller andra oskäliga djur, den skall halshuggas och i båle brännas; varde ock samma djur tillika dödat och bränt. [1]

2 §. Nu kan någon ej bindas till själva gärningen, men finnes hava fullt uppsåt och varit beredd en sådan styggelse att fullborda; [2] då skall han arbeta i halsjärn halvt år eller mera efter sakens omständigheter.»

NEHRMAN, som några årtionden efter lagens tillkomst kommenterat bl. a. nyss anförda paragrafer,[3] framhåller, att vad som i 1 § sägs om djurets dödande och brännande icke vore att anse såsom ett eventuellt straff för djurets delaktighet i ogärningen, utan hade denna bestämmelse tillkommit endast

[1] Förändringen med avseende å djurets avlivande tillkom genom lagkommissionens beslut den 17 november 1699 på yrkande av bl. a. Åbo hovrätt samt landshövdingarne i Åbo och Västerbottens län. (Förarbetena, D. 2, s. 159—60).

[2] Detta tillägg beslöt lagkommissionen 1716 $^{9}/_{2}$ under följande motivering: »Ty här är mer än simplex conatus, därför bör ock vara exasperatio poenæ». Förarbetena, D. 3, s. 251. — Häradshövding J. von Scheffer hade långt tidigare velat ändra 1696 års ovan anförda förslag på sådant sätt, att vid ordet *uppsåt* skulle tillfogas en förklaring, att gärningen även måste hava varit påbörjad. Med anledning härav hade emellertid lagkommissionen vid sammanträde den 17 november 1699 utlåtit sig på följande sätt: »Är nog att införa om uppsåtet, som här står: n e k a r g ä r n i n g e n o c h t i l l s t å r u p p s å t e t; måste ju förstås mer varit än tankarne allena, emedan det præsupponerar mer, när gärningen nekas». (Förarbetena, D. 2, s. 160).

[3] D. NEHRMAN: Inledning til then swenska jurisprudentiam criminalem (1756), s. 15 och 437.

och allenast för »att därmed förekomma vidare förargelse hos dem, som få framdeles se djuret och påminna sig denna synd». Beträffande 2 § borde enligt samme författare straffet för uppsåt inträda, först sedan det visats, att den anklagade »ej av eget bevåg, utan av ogörligheten eller andra hinder avstått ifrån en så grov synd». [1]

Även på andra ställen i 1734 års lag omtalas tidelagsbrottet. Innehållet i det förut omnämnda kungliga brevet av den 3 augusti 1698 angående tidelagare, som avledo i fängelset, hade sålunda införts i Straffbalken 2 kap. 1 §. [2] En legal nyhet betecknade däremot stadgandet i Rättegångsbalken 25 kap. 5 §, enligt vilket mål, som rörde tidelag, skulle, innan domen gick i fullbordan, underställas hovrättens prövning. Detta sammanhängde med att hovrätten numera uttryckligen erhållit leuterationsrätt i dylika mål. För övrigt kan i detta sammanhang nämnas, att domaren i tidelagsmål jämlikt Rättegångsbalken 17 kap. 32 § jämfört med 30 § ej tilläts döma till värjemålsed, utan istället, om bevisningen ej var fullt bindande och den anklagade nekade till gärningen, ansågs böra lämna saken till framtiden, då den kunde bliva uppenbar.

Redan under senare hälften av 1600-talet befanns, att »den vederstyggliga tidelagssynden» alltmer gripit omkring sig i trots av den höga straffsatsen. Dessförinnan hade tidelags-

[1] Under 1600-talet hade däremot domstolarne icke dragit någon skarp gräns mellan uppsåt i egentlig mening och försök. Även den brottsliga viljan ansågs sålunda i tidelagsmål böra beläggas med straff, för såvitt den blivit manifesterad genom eget erkännande. Detta förfaringssätt innebar sannolikt en kompromiss mellan germansk och kanonisk rätt, enligt vilken senare själva tanken å brott var, även innan den framträtt i någon som helst handling, lika straffbår som brottet självt. (WINROTH, a. a., s. 56). Så långt har emellertid den svenska rätten aldrig sträckt sig, och under 1700-talets förra hälft kom f. ö. densamma att alltmer avlägsna sig från sin kanoniska förebild. Jfr ovan, s. 38, not 2.

[2] Såsom alternativ gravplats till galgbacken anvisar dock Straffbalken istället för moras någon plats »avsides i skogen».

brottet förhållandevis mera sällan åtalats vid domstolarne.[1] Den ökade förekomsten av tidelagsmål under århundradets senare hälft[2] måste av allt att döma sättas i samband med det fenomen, som i svensk historia går under namn av det stora trolldomsraseriet, och som just inträffade under denna period. Betecknande för samhörigheten med denna andliga farsot är bl. a., att även tidelagssynden allmänt karakteriserades såsom »djävulskap». Själva straffproceduren för trolldom och tidelag hade också vissa beröringspunkter, som särskilt voro ägnade att påverka folkfantasien. Allt eftersom avrättningar av tidelagare blevo vanligare och brottet sålunda mera bekant, tilltog den allmänna upphetsningen i styrka. Det gick slutligen så långt, att en dräng endast behövde göra besök i ladugården på någon mera ovanlig tid, för att han skulle bliva misstänkt för att bedriva tidelag med kreaturen. Myndigheterna, som i god tro handlade efter avskräckningsteoriens principer, gjorde heller ingenting för att lugna sinnena, utan bidrogo snarare till att förstärka oron genom att på allt sätt göra straffproceduren till ett allmänt samtalsämne. Följderna av detta system läto ej heller vänta på sig. Personer, som aldrig förut hört talas om ifrågavarande brott, blevo nämligen härigenom ofta förledda att omsätta sin nyförvärvade kunskap i handling. Under sådana omständigheter var det mindre underligt, att antalet tidelagsmål vid domstolarne för varje år ökades med oroväckande hastighet.

Svea hovrätt fann det slutligen vara av nöden att underrätta Kungl. Maj:t om förhållandet. Samtidigt meddelade emellertid hovrätten, »att de vanartige, som sådan djävulskap bedrivit», mestadels varit vallpojkar, »som sällan eller aldrig kommit i kyrkan och Guds hus, och ej heller om sin salighet

[1] Ett typiskt och samtidigt utförligt behandlat fall återfinnes i Lagläsaren Per Larssons dombok 1638 (ed. N. Edling 1937), s. 86.

[2] Jfr HERDIN, a. a., D. 1, s. 160 ff.

något varit undervisade». I anledning härav förordnade Kungl. Maj:t den 17 november 1686 i skrivelser dels till biskoparne, att de skulle tillhålla prästerna i varje stift att undervisa vallhjonen i deras kristendom, dels till landshövdingarne,[1] att de skulle söka förmå allmogen att så mycket som möjligt använda kvinnfolk istället för pojkar till vallgång. Genom dessa skrivelser fästes även lagkommissionens uppmärksamhet vid förhållandet. I 1692 års förslag till byggningabalk intogs sålunda ett stadgande härom,[2] men under juni månad 1693 blev frågan föremål för förnyad diskussion, vilken ledde till att stadgandet ej kom att införas i det följande förslaget 1694. Lagkommissionen hade nämligen vid detta tillfälle funnit, att det ej vore orimligt att tillåta karlar vallgång, »särdeles som man ock vet, att kvinnor funna äro, som begått tidelag».[3]

Kungl. Maj:t fortsatte emellertid på den inslagna vägen och förordnade vidare den 9 december 1693, att prästerskapet över hela landet skulle varna sina församlingar för den svåra tidelagssynden.[4] Den 12 december 1710 inskärptes ånyo föreskrifterna i 1686 års förordning, vilken borde »allt som oftast» uppläsas vid alla häradsting till allmogens varning.[5] Vederbörande myndigheter hade nämligen erfarit, att allmogen icke efterlevt förordningens föreskrifter, utan fortsatt med att använda vallpojkar, »vilka», som det heter i hovrättens skrivelse härom, »när de med tidelag bliva beträdda, föregiva sig ej hava

[1] Tryckt hos SCHMEDEMAN, s. 1074.

[2] Detta förslag (BB 21:4) var av följande lydelse: »Till vallhjon skall man söka kvinnor och, där de havas kunna, ej män eller gossar bruka vid böter» (Förarbetena, D. 4, s. 288).

[3] Förarbetena, D. 1, s. 459.

[4] NEHRMAN, a. a., s. 437—38.

[5] Justitierevisionens brev till Svea hovrätt 1710 $^{7}/_{12}$, vilket publicerades genom hovrättens skrivelse till häradshövdingarne s. å. $^{12}/_{12}$ (årstrycket). Påbudet förnyades av hovrätten 1728 $^{13}/_{3}$ (ARNELL, s. 748), varvid dock uppläsningen av 1686 års förordning inskränktes till de häradsting, som höllos näst före den tid, då vallgången begyntes.

förstått samma missgärning vara någon synd». Lagkommissionen förmåddes även att i dess nästa förslag till byggningabalk 1713 ånyo intaga ett utdrag av 1686 års förordning.[1] De publicerade föreskrifterna synas emellertid icke haft åsyftad verkan. Konsistorium i Härnösand ingick därför till regeringen med en begäran, att Kungl. Maj:t måtte förnya bestämmelserna om att inga andra än kvinnfolk finge såvitt möjligt användas i valltjänst men med det tillägget, att de även skulle kunna läsa i bok. Under sådana omständigheter kunde nämligen vallhjonen åläggas att lära sig vissa läxor av deras kristendomsstycken, vilka de var tredje söndag skulle redovisa för vederbörande församlingspräst, på det att »de må kunna fästa sina tankar uppå det, som gudeligt är, och således genom Guds nåd ifrån varjehanda slemma synder avhållna varda». Detta förslag fann Kungl. Maj:t synnerligen beaktansvärt och förmodade den 20 november 1723 i nåder, att prästerskapet jämlikt dess ämbetsplikt noga skulle iakttaga och efterkomma allt det, som lände till ungdomens kristliga undervisning och vägledning.[2] Men ingenting hjälpte. Några år senare gingo myndigheterna t. o. m. så långt, att de utsatte bötesstraff för de husbönder, som utan nödtvång läto pojkar brukas till vallgång. Enligt Svea hovrätts universal den 10 november 1729[3] skulle sålunda dylika husbönder såsom »förbudsbrytare» plikta 40 mark s. m. Denna straffbestämmelse upprepades i flera kungl. brev[4] och infördes slutligen i 1734 års lag, 11 kap., 2 §, Byggningabalken, där det heter: »Till vallgång skola kvinnfolk brukas, där det ske kan, och ej gossar vid tio dalers bot».[5] Detta stadgande kvarstår ännu i lagen den dag, som

---

[1] Förarbetena, D. 5, s. 207.

[2] S. WILSKMAN: Swea rikes ecclesiastiqve werk (1781), s. 694.

[3] Årstrycket. Jfr MODÉE, D. 1, s. 790.

[4] Se t. ex. Kungl. brev 1733 $^{4}/_{10}$, omnämnt hos WILSKMAN, a. a., s. 1261.

[5] En daler = fyra mark.

idag är, och har ofta vållat förundran hos personer, som varit okunniga om dess historiska förutsättningar. Ännu 1769 ålades landshövdingarne tillhålla vederbörande att lagligen åtala dem, som emot föreskriften i denna paragraf nyttjade pojkar till vallgång, vartill istället kvinnfolk eller gift manbart folk borde brukas.[1] Och då i ett visst tidelagsmål 1795 den 18-årige drängen Petter Nilsson erkänt, att brottet skett under vallgång, beslöt högsta domstolen att genom hovrätten låta anställa laga tilltal mot den, som trots lagens förbud brukat Petter till vallhjon.[2]

Vid mitten av 1700-talet började emellertid vederbörande myndigheter äntligen få klart för sig, att alla varningar mot tidelag, hur välmenta de än syntes vara, verkade raka motsatsen mot vad de åsyftade. Denna nya ståndpunkt återfinnes även hos NEHRMAN[3], som med rätta framhöll, att »människans onda böjelser varda lätteligen retade till alla möjliga avvägar ifrån dygd och ärbarhet, *när de få därom kunskap*». Erfarenheten från andra riken hade också enligt samme författare givit vid handen, att oförsiktiga undersökningar om vederstyggliga förut nästan obekanta brott föranlett, att desamma tagit överhanden. Att dessa reflektioner ej voro gripna ur luften framgår bl. a. av den s. k. tabellkommissionens handlingar, enligt vilka tidelagsbrotten just under 1750-talet voro stadda i rask tillväxt, varom mera nedan.

Myndigheternas nya uppfattning i frågan tog sig flerfaldiga uttryck. Den 12 juli 1750 meddelade Kungl. Maj:t i brev till samtliga hovrätter, att Kungl. Maj:t »vid övervägandet om medel och utvägar till hämmande av den vederstyggliga tidelagssynden» funnit det leda »till ungdomens och enfaldigt folks förargelse», att dylika personer fingo vara närvarande vid hä-

[1] Kungl. brev 1769 $^{10}/_{11}$, anfört hos WILSKMAN, a. a., s. 1261.
[2] B. WEDBERG i Svensk juristtidning 1926, s. 234.
[3] A. a. (1756), s. 438.

radsrättens rannsakningar härom och »såväl av missgärningsmannens som vittnens berättelser inhämta kunskap om de vid sådan styggelses bedrivande förelupna omständigheter». Härigenom »och då de få höra det, som dem tillförene varit obekant», kunde nämligen »syndig lusta» hos dem lätt uppväckas. I anledning härav hade Kungl. Maj:t ansett nödigt förordna, att underdomaren, när något mål företogs, som angick tidelag, icke borde tillåta andra än rättsmedlemmar, åklagaren och den anklagade att vara tillstädes förutom de personer, som nödvändigt måste höras för upplysning i målet. Även själva domen borde avsägas inom lyckta dörrar [1] och protokollet över rannsakningen ofördröjligen insändas till hovrätten, som snarast möjligt hade att avgöra saken. För den händelse att tidelagaren dömdes till döden, skulle domen icke heller uppläsas på avrättningsplatsen, som förut varit vanligt, utan borde istället häradsfogden eller den, som hade inseende över exekutionen, i all korthet meddela arten av det brott, som föranlett avrättningen, allt för att undvika att de närmare omständigheterna i målet blevo kända av allmänheten. [2]

Samma princip återfinnes vidare i kungliga brevet till samtliga hovrätter den 27 juni 1765. Frågan gällde här, huruvida uppenbar kyrkoskrift [3] skulle ådömas tidelagare, som i

---

[1] Jfr Kungl. brev 1726 $^{21}/_{10}$ och 1735 $^{19}/_{11}$, anförda hos FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 181. — De i dessa brev omtalade brottslingarne hade visserligen bedrivit otukt med djur, men själva gärningen var dock av sådan beskaffenhet, att den »ej egentligen kunde anses för tidelag». Brevens innehåll är dock av intresse, emedan det visar den begynnande reaktionen mot avskräckningsteoriens principer.

[2] Kungl. brevet 1750 $^{12}/_{7}$ är tryckt hos J. H. BACKMAN: Ny lagsamling, h. 3 (1839), s. 70. Innehållet i detta brev publicerades dock redan i årstrycket genom Svea hovrätts skr. 1750 $^{2}/_{8}$. Jfr även MODÉE, D. 5, s. 2959.

[3] *Uppenbar skrift* eller *kyrkoplikt* definieras i 1686 års kyrkolag, 9 kap. 1 §, såsom »den syndabekännelse, som en syndare, lagvunnen och sakfäld, gör inför församlingen, då han tillstår sig vara uti den sak brotts-

anseende till synnerliga skäl och omständigheter fingo behålla livet. I de tidigare lagförslagen hade 1686 års kommission för tidelagsbrottet bibehållit kyrkoplikten,[1] men 1731 hade densamma fått utgå och hade ej heller införts i den slutliga lagredaktionen. Anledningen härtill var säkerligen endast, att vederbörande ansett kyrkostraffen icke böra regleras i den allmänna lagen.[2] Förhållandet hade emellertid medfört en viss osäkerhet i tillämpningen så till vida, att en del hovrätter vid tidelag tillstyrkt uppenbar kyrkoskrift, medan en del underlåtit att nämna något därom i sina domar. I högsta instans synes man emellertid som regel hava förordat kyrkoplikten.[3] Kungl. Maj:t upptog nu spörsmålet till behandling i ovannämnda skrivelse den 27 juni 1765 och bestämde, att vid tidelag kyrkoplikt hädanefter ej borde äga rum, varför domstolarne ej heller i detta fall skulle döma till dylikt straff. Detta beslut motiverades med att själva missgärningen till namn, beskaffenhet och förlopp i möjligaste måtto borde hållas hemlig för allmänheten, vilket icke kunde ske, om brottet i en hel församlings närvaro skulle erkännas och avbedjas samt syndaren därefter avlösas. Ej heller ansåg Kungl. Maj:t kyrkoplikten nödvändig ur den synpunkten, att missgärningen därigenom behövde försonas och den allmänna förargelsen utplånas, och detta så mycket mindre, som den brottslige efter utståndet kroppsstraff i allmänhet dömdes till fästningsarbete eller

lig, för vilken han uppenbart skriftas, och betygar sin ånger över bemälta synd, beder Gud och församlingen om förlåtelse samt utlovar bot och bättring».

[1] Jfr ovan, s. 38.

[2] Jfr BACKMAN, a. a., h. 3, s. 1. — Redan i det rosengrenska lagförslaget vid början av 1600-talet hade f. ö. landslagens stadgande om ifrågavarande kyrkostraff utelämnats. Ej heller hade 1643 och 1665 års lagkommissioner nämnt något om detsamma.

[3] Se t. ex. Göta hovrätts prejudikatsamling (LUB), enligt vilken Kungl. Maj:t den 27 februari 1751 lindrat dödsstraffet för tidelagaren Petter Olsson till 30 par spö, uppenbar kyrkoplikt och förvisning från orten.

fängelse på längre eller kortare tid och dessutom alltid för sin övriga livstid skildes från den ort, där missgärningen blivit förövad. [1]

Att likväl myndigheterna i fråga om tidelag ej ännu kunnat helt lösgöra sig från föreställningen om avskräckningsprincipens nödvändighet, framgår bl. a. av kungliga brevet den 28 maj 1752. Svea hovrätt hade i detta samband framställt en förfrågan, huruvida de, som haft uppsåt att bedriva tidelag, borde utan avseende vid den dyrbara fångskjutsen dömas att vid någotdera av de i landsorten belägna fästningsverken verkställa det arbete, vartill en sådan brottsling lagligen gjort sig skyldig, eller om han kunde på sätt, som dittills stundom praktiserats, förvandla samma arbete till någon däremot svarande kroppsplikt. Kungl. Maj:t fann emellertid i sitt svar det vara angeläget, att den brottslige, »sedan denna vederstyggliga tidelagssynden mer än förr tilltagit», skulle undergå »sådant straff, som förorsakar fasa och varning hos andra». Detta ändamål borde snarare vinnas, om den, som haft uppsåt till tidelag, avsändes att arbeta i halsjärn, än om han istället avstraffades med spö, allra helst såvida halsjärnet påsattes den brottslige uti allmänhetens närvaro, innan han avsändes från orten. F. ö. ansåg Kungl. Maj:t, att det gjorde större intryck och uppväckte mer räddhåga hos menigheten, ifall missgärningsmannen hade lång väg att färdas till fästningsarbetet, än om han skulle kvarstanna i orten och endast erhålla tio eller femton par spö, varför man vid sådana tillfällen icke borde fästa avseende vid den olägenhet och kostnad, som den dryga fångskjutsen kunde medföra. [2] Även under den följande tiden fort-

[1] Kungl. brevet 1765 $^{27}/_{6}$ är tryckt hos BACKMAN, a. a., h. 3, s. 70—71. — Innehållet i detta brev fastställdes ånyo genom 1807 års kungl. förklaring, 43 p., 1 mom.

[2] Kungl. brevet 1752 $^{28}/_{5}$ är tryckt hos BACKMAN, a. a., h. 3, s. 71. — WIESELGREN, a. a., s. 150, säger på tal om fångskjutsen under ifrågavarande tid: »Lätt inses, vilken fruktansvärd tortyr det innebar att på detta

satte myndigheterna att döma vederbörande för försök till tidelag i regel till ett à fyra års fästningsarbete i halsjärn, stundom dock kombinerat med spöslitning, varjämte han vid vite av fem à sex par spö förbjöds att någonsin efter straffets avtjänande förfoga sig till eller vistas å den ort, där gärningen blivit begången. Vad djuret beträffar, skulle det i detta fall ej dödas, utan endast av ägaren bortskaffas från orten. [1]

Bestämmelserna om tidelag i 1734 års lag bibehöllos formellt ända till 1864 års strafflag trädde i kraft, såvida man bortser från förhållandet, att brännandet av den döda kroppen avskaffades genom en kunglig förordning den 10 juni 1841. [2] En undersökning av tabellkommissionens handlingar [3] utvisar också, att åtskilliga avrättningar på grund av tidelag verkställts under perioden 1751—78. Då dessa handlingar äro ofullständiga, är det desto mer anmärkningsvärt, att det kända antalet avrättade tidelagare under denna 28-årsperiod uppgår till ej mindre än 156. Så gott som alla synas hava varit av manligt kön. [4] Betraktar man den nedan, s. 57, avtryckta

---

sätt fjättrad på skakande åkdon under dagar och veckor föras genom landet; huden avskavdes, sår uppstodo, kroppen sammantrycktes under järnbeklädnadens tyngd och ur stånd att röra sig eller ömsa kläder måste fången jämväl hemfalla åt den största osnygghet . . .; överallt måste han bliva föremål för folkets häpnande uppmärksamhet».

[1] Se t. ex. Kungl. brev 1764 $^{31}/_{10}$, 1770, $^{23}/_{5}$, 1775 $^{17}/_{2}$, 1785 $^{18}/_{10}$ och 1789 $^{21}/_{12}$ (anförda hos FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 188—89). Jfr Högsta domstolens protokoll (RA) 1795 $^{10}/_{8}$.

[2] Jfr BACKMAN, a. a., supplement 1846, s. 206.

[3] Tryckta hos OLIVECRONA, a. a., s. 110—153.

[4] Från år 1775 är exempelvis antecknat, att tvenne 18-åriga och en 20-årig yngling avrättades för tidelag. År 1756 halshöggs och brändes en tidelagare mellan 85—90 år, 1769 likaledes en gubbe mellan 75—80 år, och i 1760 års tabell finnes slutligen nämnt, att i Jönköpings län »en tidelagare, 80 år gammal, dog under vägen, då han fördes ifrån tinget till Jönköpings slott». Att brottslingarne i detta fall ofta voro komna till hög ålder, kan åtminstone delvis förklaras därigenom, att vederbörande på sistone för att lätta sina samveten bekänt långt tidigare av dem begångna

Tabell I, befinnes emellertid, att medeltalet hastigt avtagit från minst tio varje år under de första sju åren 1751—57 till minst två under de sista sju åren 1772—78. Detta betyder dock sannolikt endast, att överdomstolarne under periodens fortgång alltmer begagnat sig av leuterationsrätten, varigenom de av underrätterna ådömda dödsstraffen ersatts med lindrigare straffmedel.[1] I ett inom lagutskottet vid 1778 års riksdag avgivet betänkande uttalas också, att det syntes vara ganska fåfängt att söka genom dödsstraff »hämma en synd, som har sin upprinnelse av en medfödd kroppens retelse och otyglade begär». Lagstiftaren hade visserligen velat undanröja en tidelagare såsom »styggelig för alla människor», men samma ändamål kunde enligt utskottets mening vinnas, om brottslingen i fråga sattes i fängsligt förvar, varvid dock »hans obändiga lustar samt till så omänsklig vällust benägna kropp» borde tyglas och späkas »genom spöslitande och livstidsfängelse».[2]

Det ovan anförda utskottsbetänkandet var närmast föranlett av Gustaf III:s försök vid 1778 års riksdag att upphäva dödsstraffet för en mängd olika brott, bl. a. för tidelag. Genom ständernas — framför allt prästernas — motstånd kunde reformen endast i förhållandevis ringa utsträckning genomföras, och tidelagsbrottet fick därvid behålla den i 1734 års lag stadgade straffsatsen. Emellertid synes Gustaf III:s reformförsök ej hava varit utan betydelse jämväl för ifrågavarande brott. På något annat sätt torde man nämligen ej kunna förklara det egendomliga förhållandet, att dödsstraff

---

tidelag. Jfr Kungl. brev till Svea hovrätt 1744 $^{30}/_{5}$ och 1764 $^{31}/_{10}$ (anförda hos FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 207 och 187—88).

[1] OLIVECRONA, a. a., s. 156. — En granskning av fånglistorna från ifrågavarande period ger också vid handen, att åtskilliga dödsdomar på grund av tidelag måste ha blivit upphävda och mildrade av överrätterna. Se WIESELGREN, a. a., s. 208—09.

[2] Betänkandet är i hithörande delar avtryckt hos OLIVECRONA, a. a., s. 156.

efter 1778 icke vidare kom att verkställas för tidelag.[1] Den 1 november s. å. bestämde Gustaf III till yttermera visso, att hovrätterna hädanefter ej fingo låta någon dödsdom gå i verkställighet, innan densamma blivit konungen underställd och erhållit hans nådiga bifall.[2] Denna bestämmelse blev av utomordentlig betydelse för utvecklingen, då den kungliga kontrollen över dödsdomarne först därigenom kunde bliva verkligt effektiv. Visserligen dömde underrätterna och stundom även hovrätterna[3] allt fortfarande jämlikt 10: 1 Missgärningsbalken uppenbara tidelagare till halshuggning — dylika domar förekommo i första instans ännu 1862[4] — men vid underställningen mildrade Kungl. Maj:t »av gunst och nåd» alltid straffet[5] till i regel spöslitande, 15 à 40 par, samt fästningsarbete ifrån två till tio år,[6] varjämte den brottslige vid vite av sex à tio par spö förbjöds att efter utstått straff vistas

---

[1] FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 185, anser, att dödsstraff för tidelag ej verkställts sedan början av 1770-talet och åberopar till stöd härför kungliga brevet till Svea hovrätt 1772 $^{30}/_{7}$. Denna uppfattning vederlägges emellertid klart och tydligt av tabellkommissionens handlingar. Jfr nedan, s. 57, Bil. I.

[2] Kungl. brev till samtliga hov- och överrätter 1778 $^{1}/_{11}$ (tryckt hos BACKMAN, a. a., h. 4, s. 247). Jfr 1807 års kungl. förklaring, p. 29.

[3] Genom kungl. cirkulär till samtliga hov- och överrätter 1829 $^{8}/_{9}$ upphörde överdomstolarnes leuterationsrätt i tidelagsmål.

[4] Se Justitiestatsministerns ämbetsberättelse nämnda år.

[5] M. CALONIUS ansåg — att döma av de anteckningar efter hans föreläsningar i Åbo 1785—86 över Jurisprudentia criminalis, som förvaras i UUB, sign. B 178 c — att straffet för tidelag i praxis brukade leutereras med hänsyn till följande omständigheter, nämligen 1:o delinkventens ringa ålder; 2:o hans bristande kristendomskunskap; 3:o om flera år förlupit mellan den tid, då gärningen begicks och brottet åtalades eller självmant bekändes av den skyldige. Jfr f. ö. M. CALONII Svenska arbeten (ed. A. I. Arwidsson), D. 1, s. 247—49 och 448—49; D. 2, s. 251—52 och 431—32; D. 3, s. 8—9.

[6] Gällde det kvinna, brukade hon i stället dömas till viss tids tukthusarbete. Se t. ex. Kungl. brev 1792 $^{24}/_{4}$ (anfört hos FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 180), enligt vilket pigan Brita Andersdotter, 43 år gammal, som blivit

å den ort, där gärningen blivit förövad.[1] OLIVECRONA meddelar vidare i sin avhandling »Om dödsstraffet» (s. 156), att rikets domstolar en lång följd av år före den stora straffreformen 1864 för att undvika att döma till döden vanligen brukat anse bevisningen i tidelagsmål endast styrka försök men icke det fullbordade brottet, och detta även om gärningsmannen fullständigt erkänt förhållandet. Sannolikt hava domstolarne därvid stött sig på stadgandet i Rättegångsbalken 17 kap. 36 § och i anslutning härtill ansett, att en för tidelag anklagad person icke kunde fällas på egen bekännelse, såvida icke omständigheter förefunnos, som voro ägnade att styrka densamma. Denna ståndpunkt har åtminstone tidigare intagits av högsta domstolen. Om vittnen åberopades, som kunde intyga, att de sett personen i fråga företaga gärningen, bortförklarades detta med att dessa otvivelaktigt vore att betrakta såsom angivare eller ryktesspridare och sålunda jämlikt Rättegångsbalken 17 kap. 7 § ej kunde höras såsom vittnen i målet.

I den mån straffet i praktiken väsentligen lindrades för tidelag, avtog också antalet personer, som sakfälldes för dylikt brott eller försök därtill. Betraktar man den nedan (s. 57) avtryckta Tabell II, finner man, att medeltalet hastigt nedgått från minst elva under de första nio åren 1830—38 till minst fem under motsvarande period 1856—64. Straffminskningen har dock säkerligen endast utgjort en av de faktorer, som bidragit till detta förhållandevis goda resultat. Vid sidan härav måste man nämligen också räkna med den stigande folkbild-

förvunnen att hava haft beblandelse med en tjur, av gunst och nåd förskonades från dödsstraffet; och skulle hon istället till tukthuset i Stockholm i tysthet försändas och där i sex år till arbete hållas samt vid vite av sex par ris förbjudas att sedermera någonsin vistas å den ort, där brottet blivit begånget.

[1] Se härom närmare B. WEDBERG: Konungens högsta domstol 1789—1809 (1922), s. 34 och 147 samt i Svensk juristtidning 1926, s. 232 f.

ningen, ävensom med verkningarne av vissa andra hithörande sociala reformer, som genomfördes vid denna tid.

Vad kreaturen beträffar, tillämpades lagens bestämmelser om deras avlivande ännu vid mitten av 1700-talet efter ordalydelsen. Enligt kungliga brevet till Svea hovrätt den 8 februari 1754 erhöll exempelvis en skarprättare förhöjt arvode utöver taxan för det ovanliga besvär han haft att döda 20 kreatur, med vilka en bonde erkänt sig hava begått tidelag.[1] Under 1780-talet började emellertid vederbörade finna denna »juridiska lyx» — för att använda FLINTBERGS uttryck — vara alltför kostsam för ägaren, särskilt med tanke på att den brottslige ofta saknade tillgångar och sålunda sällan var i stånd att giva fullgod ersättning för kreaturen.[2] Även om Kungl. Maj:t ej, såsom FLINTBERG påstår, nöjt sig med att låta skarprättaren döda ett av djuren, med vilka tidelag förövats, är det dock ett faktum, att myndigheterna från och med nämnda tid sökt iaktta största möjliga sparsamhet med kreaturens liv. Massslaktens dagar voro med andra ord förbi, om det också ansågs nödvändigt att avliva alla de djur, beträffande vilka gärningen ansågs fulltygad. I ett rättsfall, som avgjordes i justitierevisionen den 22 oktober 1787, dömdes sålunda, att den svarthjälmiga kvigan, varmed tidelagaren Anders Isaksson efter ett vittnes berättelse synden förövat, skulle dödas och nedgrävas, men stoet och den svarta kon, dem Anders uppgivit sig även till styggelsen hava nyttjat, behövde till förargelses undvikande blott skaffas från orten. I stort sett bibehölls denna praxis under den följande tiden. Visserligen ansågs under högsta domstolens första år (tidvis blott sporadiskt), att när tidelagaren förskonades från dödsstraffet, som en följd härav

[1] Anfört hos FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 186.

[2] Göta hovrätt föreslog med anledning härav i skrivelse till Kungl. Maj:t 1798 $^{28}/_{3}$ att ersättning till djurets ägare vid tidelag borde alternativt utgå av allmänna medel, för det fall att gärningsmannen saknade nödiga tillgångar. Samma åsikt förfäktas 1803 av FLINTBERG, a. a., D. 5, s. 186.

även kreaturet borde få behålla livet. Men efter 1797 kom praxis stadigt att utvecklas i överensstämmelse med 1787 års prejudikat, ehuru visserligen sättet för den döda kroppens hanterande alternerade mellan bränning, som lagen föreskrev, och nedgrävning i enlighet med äldre praxis. [1]

Genom 1864 års strafflag (18: 10) avskaffades äntligen dödsstraffet för tidelag och ersattes med straffarbete i högst två år. [2] Reformen hade förberetts till en början av lagkommittén, som likväl i sitt förslag till straffbalk 1832 stannat vid lägst tre och högst nio års straffarbete. [3] Anledningen till denna förändrade uppfattning rörande dödsstraffets nödvändighet vid tidelag låg däri, att det religiösa momentet mist en del av sin forna betydelse. Lagstiftaren trodde sålunda ej längre, att otukt med djur måste bestraffas med livets förlust för att avvärja Guds vrede och hämnd mot hela riket. Och då man samtidigt blivit övertygad om att avkomma ej kunde alstras mellan människor och djur, saknades alla bärande motiv för att bibehålla det stränga dödsstraffet. Avskyn för själva gärningen var emellertid tillräcklig för att avvisa alla tankar om straffrihet. Istället trodde sig kommittén hava funnit en grund för straffet i den s. k. *demoralisationsprincipen,* som närmast har till syfte ett »bevarande av sedernas helgd». Lagberedningen intog samma principiella ställning som lagkommittén, men förordade i sitt förslag till straffbalk 1844 en ytterligare nedsättning av straffsatsen till endast fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Kungl. Maj:t gick i sin proposition (nr 37) till 1862—63 års ständer en medelväg och

[1] Se härom närmare WEDBERG i Svensk juristtidning 1926, s. 233—34.

[2] Benämningen »tidelag» försvann samtidigt ur lagen. Istället talas om den person, som övar »otukt med djur». Att lagstiftaren med detta uttryckssätt ej åsyftat att införa något nytt begrepp, är emellertid fullt tydligt. Den gamla benämningen återfinnes f. ö. ännu i sakregistret till SKARSTEDTS lagedition (1938) med hänvisning till ifrågavarande lagrum.

[3] Lagkommitténs förslag till allmän kriminallag (1832), motiver, s. 69.

föreslog straffarbete i lägst sex månader och högst fyra år, vilken straffskala sedermera under riksdagsarbetets gång reducerades till sin nuvarande nivå.[1]

En annan viktig nyhet i 1864 års strafflag var, att försök till tidelag ej längre bestraffades. Frågan blev emellertid snart aktuell vad som i detta fall vore att beteckna som försök. R. CARLÉN, som 1866 utgav en kommentar till strafflagen, ansåg nämligen (s. 323), att gärningen var fullbordad, även om könsdelarna endast kommit i beröring med varandra. Denna uppfattning, som faktiskt leder till en kriminalisering av försöket, är i varje fall för länge sedan övergiven.[2] Det i SL 18: 10 förekommande uttrycket »öva otukt med djur» anses nämligen numera innefatta »ett krav på att det skall föreligga en beröring med djurets kropp, som innebär en akt av direkt tillfredsställande av könsdriften hos den handlande själv».[3]

Efter strafflagens genomförande har i praxis ivern att bekämpa tidelagsbrottet såsom sådant märkbart avtagit. Under 1900-talets första decennier var det också mera sällan, som gärningen åtalades inför rätta[4], och om så skedde, tillämpades i allmänhet minsta möjliga straff, eventuellt förknippat med villkorlig dom. Denna ståndpunkt har sannolikt ett visst samband med den kritik, som i senare tid från olika håll riktats mot demoralisationsprincipen. Det har sålunda gjorts gällande, att bl. a. tidelag ej borde straffas, emedan gärningen vore beroende på sjukliga föreställningar hos individen, och att han

[1] Jfr Statens off. utredn. 1935: 68, s. 73.

[2] Redan M. CALONIUS hade f. ö. på 1790-talet i högsta domstolen underkänt en dylik tolkning. Se härom hans »Svenska arbeten», D. 1, s. 448.

[3] N. STJERNBERG: Kommentar till strafflagen, kap. 17—18 (1930), s. 83.

[4] Jfr Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1912, s. 318. — Den officiella rättsstatistiken lämnar efter 1864 föga ledning, då tidelagsbrottet därstädes sammanförts med övriga otuktsbrott i SL 18: 10.

därför såsom abnorm hellre borde ställas under läkarvård.[1] I den utländska strafflagstiftningen har också särskilt i de romanska länderna konsekvenserna dragits av denna nya lära. I flera av de germanska ländernas strafflagar finnes emellertid straffbudet för tidelag kvar, och detta gäller egendomligt nog även den norska strafflagen av år 1902, som f. ö. intager en mycket modern ståndpunkt.[2] Det är emellertid att märka, att norsk rätt samtidigt inskränkt straffbudets betydelse genom stadgandet, att åtal får äga rum, blott såvida det påkallas av »allmänna hänsyn». Detta betyder i själva verket ett närmande i sak till de förutsättningar, som vår lag i 18: 13 uppställer för övriga otuktiga gärningars straffbarhet.[3]

Vad svensk rätt angår, har på senaste tid den uppfattningen alltmera vunnit insteg bland juristerna, att en tidelagare eo ipso vore sinnessjuk och således redan på denna grund borde förklaras straffri. Psykologiskt sett har en dylik inställning sin djupaste grund i förefintligheten av det föråldrade straffbudet i SL 18: 10. Ty domaren drager sig naturligt nog i det längsta för att tillämpa detta och tror sig slutligen hava kringgått svårigheten genom att infordra läkarutlåtande över tidelagarens sinnesbeskaffenhet. Som detta med den nuvarande psykiatriens kända inställning till problemet så gott som alltid går i enahanda riktning (stundom, som det vill synas, på grundval av den enkla slutsatsen: Vederbörande har bevisligen begått tidelag, alltså är han sinnessjuk), återstår blott för domstolen att förklara tidelagaren straffri samt förordna om hans intagande å sinnessjukhus. Under sådana omständigheter är det mindre underligt, att medicinalstyrel-

[1] Jfr t. ex. CHR. GEIL: Sædelighedsforbrydere (Nordisk Tidsskrift for Strafferet 1921), s. 53; K. MITTERMAIER: Verbrechung und Vergehen wider die Sittlichkeit (1906), s. 147—57 jämte där anförd litteratur.

[2] En kortfattad översikt över den utländska rättens ståndpunkt beträffande tidelag återfinnes i Statens off. utredn. 1935: 68, s. 84—85.

[3] STJERNBERG, a. a., s. 83.

sen i ett officiellt utlåtande den 24 oktober 1935 med stöd av erfarenheten kunnat påstå, »att de straffmyndiga personer, som åtalas för tidelag, praktiskt taget alltid vore så psykiskt abnorma, att de måste lämnas straffria och omhändertagas på annat sätt».[1] Förhållandet, att avvita personer ej sällan begått tidelag, är emellertid ingalunda detsamma, som att alla tidelagare med nödvändighet äro sinnessjuka. Tidelag kan nämligen, såsom de historiska rättsfallen ofta givit vid handen, hava sin enda grund i bristande självtukt. Gärningen står därför masturbationen mycket nära[2], vilken last som bekant i svensk rätt icke är att beteckna som brott i och för sig. V. LUNDSTEDT har i en motion till 1933 års riksdag om upphävande av SL 18:10 (även tryckt separat s. å. under titeln »Otukt mot naturen. Bör den vara straffbar?») också vänt sig mot uppfattningen, att tidelag ej skulle kunna förklaras på annat sätt än som ett utslag av sinnessjukdom. LUNDSTEDT finner sålunda, att handlingen bl. a. kunde hava begåtts »antingen av blyghet gentemot kvinnor eller på grund av annat hinder för könsumgänge med kvinnor i förening med personens högre värdering av tidelagshandling än masturbation». Och han tillägger: »Straffbarheten skulle sålunda motiveras därav, att delinkventen handlade i enlighet med en smak på området, som skilde sig från den allmänna värderingens. Att det funnes något *socialt* intresse att med straffbud motverka en sådan smakriktning vore en rén fiktion». LUNDSTEDTS aktion ledde icke till någon lagändring på området, men den medförde, att åtskilliga myndigheter och sammanslutningar fingo tillfälle att i remissväg taga ställning till problemet om straffbarheten. Det visade sig då, att så gott som alla hörda

[1] Citatet är hämtat från Statens off. utredn. 1935:68, s. 86.

[2] F. WACHENFELD: Homosexualität und Strafgesetz (1901), s. 40—42, anser tidelag vara t. o. m. en art av masturbation. Jfr även motiven till 1930 års danska strafflag.

kategorier tillstyrkte ett upphävande av straffet för tidelag,[1] då det ej kunde sägas fylla någon egentlig uppgift. Visserligen framhölls därvid bl. a., att även om SL 18: 10 försvann, samhället i detta fall ändå hade legala möjligheter till erforderlig rättsreaktion dels genom 18: 13, som handlar om vållande av allmän förargelse på grund av sedlighetssårande handling, dels genom 18: 16, som avser djurplågeri. Men detta hindrar icke, att tidelag såsom sådant de lege ferenda bör bliva straffritt. Den kurva, som utvecklingen i vårt land har beskrivit under loppet av sju århundraden och som jag i den nu avslutade undersökningen sökt belysa, har således i själva verket lett tillbaka till utgångspunkten. Liksom hos våra hedniska förfäder, de gamla germanerna, kommer tidelagaren måhända under den närmaste framtiden att bliva befriad från myndigheternas straffande verksamhet.[2]

[1] Enda undantaget var polismästaren i Karlskrona, som förklarat, att otukt med djur fortfarande borde vara belagd med straff dels på grund av brottets avskyvärda beskaffenhet och dels enär straffrihet kunde misstänkas medföra icke önskvärda moraliska konsekvenser (Kungl. Maj:ts prop. vid 1937 års riksdag nr 187, s. 93—94).

[2] Jfr de sakkunnigas utlåtande i Promemoria ang. ändringar i strafflagen beträffande straffsatserna för särskilda brott m. m. utarbetad inom justitiedepartementet (Statens off. utredn. 1935: 68), s. 87; Kungl. Maj:ts prop. nr 187 vid 1937 års riksdag, s. 94. — Det må här också framhållas, att J. C. W. Thyrén i sina efterlämnade anteckningar till förberedande utkast till strafflag, vilka 1937 befordrats till trycket, ej upptagit tidelag bland sedlighetsbrotten och sålunda indirekt förordat straffrihet.

Tabell I [1] *Bilaga.*

utvisande antalet personer, som blivit dömda till döden för tidelag samt därefter blivit halshuggna och i båle brända under åren 1751—1778.

Åren	Avrättade	Åren	Avrättade	Åren	Avrättade	Åren	Avrättade
1751	6	1758	5	1765	4	1772	1
1752	12	1759	7	1766	9	1773	4
1753	13	1760	2	1767	7	1774	5
1754	11	1761	2	1768	7	1775	3
1755	11	1762	12	1769	5	1776	1
1756	11	1763	6	1770	1	1777	—
1757	7	1764	2	1771	1	1778	1
Summa	71		36		34		15

Tabell II [2]

utvisande antalet personer, som vid rikets underrätter blivit sakfällda för tidelag eller försök därtill under åren 1830—1864.

Åren	Sakfällda	Åren	Sakfällda	Åren	Sakfällda	Åren	Sakfällda
1830	12	1839	8	1848	8	1857	4
1831	11	1840	7	1849	5	1858	8
1832	15	1841	10	1850	5	1859	3
1833	10	1842	10	1851	5	1860	9
1834	12	1843	11	1852	8	1861	4
1835	14	1844	5	1853	5	1862	7
1836	13	1845	8	1854	8	1863	6
1837	11	1846	7	1855	6	1864	10
1838	6	1847	6	1856	2	—	—
Summa	104		72		52		51

[1] Uppgifterna i denna tabell äro hämtade från tabellkommissionens handlingar, vilka i hithörande delar finnas avtryckta hos OLIVECRONA: Om dödsstraffet (1891), s. 111—141.

[2] Uppgifterna i denna tabell äro hämtade från justitiestatsministerns tryckta årliga ämbetsberättelser 1830—64.

Samme författare har tidigare bl. a. utgivit:

Det processuella förfarandet vid ägotvist. Studier över Jordabalkens 14 och 15 kapitel (1923). Pris 10 kr.

Erik Sparre(s) Pro lege, rege et grege samt rättegångsinlagor i tvisten rörande fru Görvel Abrahamsdotter Gyllenstiernas arv (1924). Pris 10 kr.

Vår äldsta kommentar till landslagen. Juris professor B. Crusius' föreläsningar vid Uppsala universitet hösten 1630, efter studenters anteckningar utgivna (1927). Pris 2 kr.

Studier i svensk jordrätt (1928). Pris 16 kr.

Om ärftlig besittningsrätt till jord före det sjuttonde seklets slut. En studie i romersk och svensk rätt (1929). Pris 6 kr.

1485 års s. k. förordning om malmberg och dess betydelse för rättsutvecklingen. En rättshistorisk undersökning (1929). Pris 3 kr.

Innebörden av 36 och 49 §§ i gällande gruvstadga (1929). Pris 1 kr.

Kommentar till 1884 års gruvstadga (1930). Pris 8 kr. 50 öre.

Det sakrättsliga momentet i den klassiska jurisprudensens vektigalrättsbegrepp (1932). Pris 75 öre.

Strödda bidrag till familjerättens historia (1932). Pris 4 kr.

Förarbeten till Sveriges rikes lag 1666—1686, utg. med bidrag av statsmedel (1933). Pris 6 kr.

Johan Stiernhöök och den yttre laghistorien. En rätts-historiografisk studie (1934). Pris 1 kr. 50 öre.

Studier rörande Senatus consultum Macedonianum I (1935). Pris 4 kr.

Domareregler från den yngre landslagens tid, med inledning och kommentar utgivna (1937). Pris 2 kr. 25 öre.

Handlingar rörande 1642 års lagkommission, dess förutsättningar och verksamhet, med inledning och kommentar utgivna (1937). Pris 5 kr.

Den moderna romanistikens betydelse för studiet av romersk rätt. Andra genomsedda och tillökade upplagan (1937). Pris 1 kr. 75 öre.

Pris 2 kr. 75 öre.